

Zakupoholizm (oniomania) w odniesieniu do niezdolności wyrażenia ważnej zgody małżeńskiej

Shopaholism (oniomania) in relation to an inability to express valid consent

ks. dr hab. Jerzy Adamczyk

Wyższe Seminarium Duchowne w Radomiu

ORCID 0000-0003-1415-7378

email: ksjerzyad@wp.pl

Streszczenie: Celem artykułu jest ukazanie zagadnienia zakupoholizmu w odniesieniu do niezdolności wyrażenia ważnej zgody małżeńskiej. W jego pierwszej części podjęto próbę zdefiniowania i opisu zjawiska kompulsywnego kupowania. W części drugiej szeroko scharakteryzowano kompulsywnie kupujących i skutki tego uzależnienia, natomiast część trzecia została poświęcona problematyce zakupoholizmu w odniesieniu do zdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Należy skonstatować, że osoba dotknięta ciężkim zakupoholizmem nie jest w stanie zawrzeć ważnego kanonicznie małżeństwa.

Słowa kluczowe: oniomania, małżeństwo, istotne obowiązki małżeńskie, uzależnienie, prawo kanoniczne

Abstract: The aim of the article is to present the issue of shopaholism in relation to the inability to express valid marriage consent. The first part attempted to define and describe the phenomenon of compulsive buying. The second part describes compulsively buyers and the effects of this addiction, while the third part is devoted to the problem of shopaholism in relation to the person's ability to undertake essential marital duties. It should be concluded that a person affected by severe shopaholism is unable to enter into a canonically valid marriage.

Keywords: oniomania, marriage, significant marriage duties, addiction, canon law

Treść: Wstęp. 1. Kompulsywne kupowanie – próba zdefiniowania i opisu zjawiska. 2. Charakterystyka kompulsywnie kupujących i skutki oniomanii. 3. Zakupoholizm a zdolność osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. 3.1. Oniomania w odniesieniu do obowiązków służących przede wszystkim realizacji dobra małżonków. 3.2. Obowiązki związane z rodzeniem dzieci. 3.3. Obowiązki związane z wychowywaniem dzieci. Podsumowanie.

Wstęp

Intensywny rozwój społeczno-ekonomiczny niesie za sobą wiele zmian mających wpływ na funkcjonowanie człowieka. Rozwój technologiczny, szeroki dostęp pozytywnych bodźców oraz niedocenywanie kontroli emocjonalnej i samoświadomości w procesie kształcenia się, utrudniają jednostkom nadzór nad swoim zachowaniem. Taka utrata kontroli wiąże się z powstawaniem nałogów. Uzależnienia zwykle wiążą się z substancjami, mogą one jednak mieć także podłoże behawioralne. Uzależnienia behawioralne to takie zaburzenia, które nie są związane bezpośrednio z przyjmowaniem substancji psychoaktywnych, ale z wykonywaniem określonych czynności poza kontrolą. To tej grupy zalicza się zakupoholizm (kupowanie kompulsywne), jako chroniczne, powtarzające się zakupy, które stają się podstawową reakcją na negatywne wydarzenia i uczucia jednostki¹. Oniomania ma groźne konsekwencje. Jest często przyczyną rozpadu małżeństwa, rodziny, problemów ekonomicznych i związanych ze zdolnością kredytową, bankructwa lub sprzeniewierzenia pieniędzy, powoduje brak koncentracji w pracy lub jej utratę, popełnianie przestępstw lub samobójstw. Rodzi skutki zdrowotne, jak zaburzenia lękowe, depresję, bezsenność oraz skłonność do innych uzależnień (alkoholizm, nadużywanie substancji psychoaktywnych, zaburzenia seksualne, patologiczny hazard, zaburzone zachowania pokarmowe)².

Wymienione skutki oniomanii, a także nauka Kościoła dotycząca małżeństwa, prowokuje pytanie: czy uzależnienie od zakupów może być przyczyną natury psychicznej powodującą niezdolność do

¹ Por. P. KORYCZAN, M. SĘKTAS, L. DYBCZAK, K. MALICKA, *Uzależnienie od zakupów – przegląd badań*, w: J. NYCKOWIAK, J. LEŚNY (red.), *Badania i Rozwój Młodych Naukowców w Polsce – Nauki humanistyczne i społeczne*, Poznań 2017, s. 79; M. CERSOSIMO, F. BALLONE, A. PEDON, *Nuove forme di dipendenza: lo shopping compulsivo*, w: A. PEDON (red.), *Dimmi cosa compri e ti dirò chi sei... Scelte economiche e comportamento d'acquisto*, Roma 2009, s. 26.

² Por. M. FILIP, *Nowe uzależnienia XXI wieku*, *Wszechświat* 114 (2013) nr 4-6, s. 93; J. BOERMANS, J. EGGER, *Compulsive buying or oniomania*, *Tijdschrift voor psychiatrie* 52 (2010) nr 1, s. 29.

podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Temu problemowi i jego rozwiązaniu służy niniejszy artykuł.

1. Kompulsywne kupowanie – próba zdefiniowania i opisu zjawiska

Niebezpiecznym nałogiem współczesnego człowieka jest zakupoholizm, czyli oniomania. Oniomania (z gr. *onios* + *mania* = na sprzedaż + obłąkanie) oznacza obsesję kupowania. Jest to zaburzenie psychiczne rozważane jako uzależnienie behawioralne³. Uzależnienia behawioralne definiuje się jako zaburzenia niezwiązane bezpośrednio z przyjmowaniem substancji psychoaktywnych, ale z wykonywaniem określonych czynności poza kontrolą. Do grupy tej nieformalnie zalicza się między innymi zakupoholizm. Formalnie, zgodnie z „Diagnostycznym i statystycznym katalogiem zaburzeń psychicznych” American Psychiatric Association, zalicza się do nich tylko zaburzenie uprawiania hazardu⁴. Nieformalnie za uzależnienia behawioralne uznaje się także wiele innych, często potrzebnych i przystosowawczych zachowań, które stają się przejawem patologii z powodu zbyt dużej intensywności ich podejmowania lub gdy przynoszą negatywne konsekwencje. Zalicza się więc do nich zachowania związane z graniem w gry komputerowe, korzystaniem z Internetu, uprawianiem ćwiczeń fizycznych, a nawet społecznie cenione zachowania związane z pracą i uczeniem się, jeśli wykonywane są kompulsywnie i niosą negatywne konsekwencje dla jednostki i jej otoczenia⁵.

³ Por. *Tamże*, s. 92-93.

⁴ Kompulsywne kupowanie, pomimo że nie znalazło się jako osobna jednostka chorobowa w międzynarodowych klasyfikacjach chorób i zaburzeń, jest traktowane w kategoriach zaburzeń psychicznych. W 2001 r. zostało ono włączone do zaburzeń kontroli impulsów niezidentyfikowanych inaczej. I. KURLAK, *Wybrane zagadnienia problematyki kompulsywnego zachowania: uzależnienie od zakupów (oniomania)*, Forum Pedagogiczne 8 (2018) nr 1, s. 233.

⁵ Por. P. KORYCZAN, M. SĘKTAS, L. DYBCZAK, K. MALICKA, *Uzależnienie od zakupów – przegląd badań...*, s. 79; M. KRZYSTANEK, A. STOLARCZYK, K. PIEKARSKA-BUGIEL, R. WOJNAR, E. MARTYNIAK, *Zakupoholizm – nowe wyzwanie terapeutyczne*,

Zakupoholizm różnie jest nazywany. W polskiej specjalistycznej literaturze naukowej można znaleźć następujące terminy określające zaburzenia kupowania: dysfunkcyjne zakupy, kompulsywna konsumpcja, kompulsywne kupowanie, kompulsywne zakupy, kupnoholizm, kupowanie dysfunkcyjne, kupowanie nadmierne, mania kupowania, oniomania, shopoholizm/szopoholizm, uzależnienie od kupowania, uzależnienie od zakupów, zakupoholizm, zakupomania⁶.

Natręctwo kupowania zaliczane jest do nowych uzależnień (czyli uzależnień czynnościowych), które powstały na skutek organizacji i ustroju nowoczesnych społeczeństw uprzemysłowionych⁷. Patologiczny kontekst zakupów („zakupy kompulsywne”) został po raz pierwszy odnotowany w prasie naukowej na początku XX wieku przez Eugene Bleulera i Emila Kraepelina. W 1915 roku Kraepelin dostrzegł możliwą kompulsywność dokonywanych zakupów, określając zaburzenie mianem „manii kupowania” (*oniomaniacs*)⁸. Piętnaście lat później Bleuler opisał powyższe zjawisko jako przykład „odruchu reaktywnego” i określił ten problem terminem „impulsywnego szaleństwa”. Duże zainteresowanie kompulsywnym kupowaniem w optyce medycznej miało miejsce dopiero na początku lat 90. XX w. Systematyczne badania, w ograniczonym zakresie, rozpoczęły się dopiero pod koniec lat 90., częściowo pod wpływem mediów. Wówczas zaburzenie to zyskało światowy rozgłos, a problematyka kompulsywnego kupowania była szeroko poruszana w prasie medycznej wielu krajów świata⁹.

Psychiatria 13 (2016) nr 3, s. 149; M. LEJOYEUX, A. WEINSTEIN, *Compulsive Buying*, The American Journal of Drug and Alcohol Abuse 36 (2010) nr 5, s. 251.

⁶ Por. A. SENIÓW, *Oniomania, zakupoholizm, kompulsywne kupowanie – kilka uwag o strukturze członów szeregu synonimicznego*, Studia Językoznawcze 18 (2019), s. 220. Wiele innych nazw zakupoholizmu podaje: I. KURLAK, *Wybrane zagadnienia problematyki kompulsywnego zachowania...*, s. 232.

⁷ Por. *Tamże*, s. 230.

⁸ Por. D. BLACK, *A review of compulsive buying disorder*, World Psychiatry 6 (2007), s. 14.

⁹ Por. Ł. ZADKA, M. OLAJOSSY, *Kompulsywne kupowanie w zarysie*, Psychiatria Polska 50 (2016) nr 1, s. 153-154; M. FILIP, *Nowe uzależnienia XXI wieku...*, s. 93; J. BOERMANS, J. EGGER, *Compulsive buying or oniomania...*, s. 29, 36; M. RUGGIANO,

Zgodnie z najczęściej przytaczaną definicją, kupowanie kompulsywne to chroniczne, powtarzające się zakupy, które stają się podstawową reakcją na negatywne wydarzenia i uczucia jednostki; jest ono odmianą kompulsji – stanowi zachowanie jakościowo różne od zakupów impulsywnych czy normalnych. Zapewnia ono kupującemu krótkotrwałą przyjemność, ale owocuje negatywnymi konsekwencjami w długim okresie. Według innej definicji kompulsywne kupowanie to takie zachowanie dotyczące zakupów, które jest niekontrolowalne, powoduje znaczne cierpienie, zajmuje czas, owocuje problemami społecznymi i finansowymi¹⁰. Tak więc kupowanie kompulsywne charakteryzuje się nieodpartą żądzą kupowania i nagłym spadkiem napięcia po zakupie. Zwraca się uwagę, że kupujący nie tylko doświadczają powtarzających się aktów problematycznego kupowania, ale także niepożądanych, nawracających myśli o kupowaniu i wychodzą z założenia, że są oni dotknięci zaburzeniami obsesyjno-kompulsywnymi. Kompulsywne kupowanie jest raczej uzależnieniem od kupowania, gdyż zawiera elementy normalnego zachowania dotyczącego zakupów, występujące jednak w takim natężeniu, że można mówić o patologicznym nawyku. Występuje tu więc nałogowy schemat zachowania, często odczuwany jako silny przymus do określonego postępowania i równie często związany z uczuciem braku kontroli lub ograniczonej kontroli¹¹.

Gdy idzie o epidemiologię omawianego zaburzenia, to należy zaznaczyć, że występowanie kompulsywnego kupowania wśród badanej populacji jest dość zróżnicowane. W zależności od kryteriów doboru grupy badanej, rozpowszechnienie zaburzenia mieści się w przedziale od 3,6 do 31,9%. Duża rozbieżność w przeprowadzonych badaniach

Le nuove dipendenze in relazione alla incapacità a emettere un consenso matrimoniale valido, Stato, Chiese e pluralismo confessionale. Rivista telematica (2019) nr 33, s. 155, w: www.statoechiese.it [dostęp 18.07.2021]; M. CERSOSIMO, F. BALLONE, A. PEDON, *Nuove forme di dipendenza...*, s. 25.

¹⁰ Por. A. GAŚSIOROWSKA, *Kupowanie kompulsywne – zjawisko, jego determinanty i konsekwencje: przegląd badań*, *Przegląd Psychologiczny* 44 (2001) nr 4, s. 463.

¹¹ Por. *Tamże*, s. 463-464; M. CERSOSIMO, F. BALLONE, A. PEDON, *Nuove forme di dipendenza...*, s. 26, 34.

epidemiologicznych ma z pewnością związek nie tylko z liczebnością badanej grupy, lecz również z czynnikami kulturowymi, socjalnymi, geograficznymi oraz społeczno-ekonomicznymi¹². Zwłaszcza w XXI w. obserwuje się fenomen związany z nieustanną potrzebą kupowania rzeczy, których się nie potrzebuje. Zjawisko to ma miejsce w społeczeństwach zachodnich, choć problem osiąga rozmiary globalne i dotyczy 2-16% ogólnej populacji. Epizody zakupów trwają 2-3 razy na tydzień, choć znane są przypadki zakupoholików, którzy kilka razy dziennie udają się do sklepów. Jak wskazują badania, status materialny nie ma znaczenia, kupują osoby bogate, jak i te o niskich dochodach. Ten rodzaj uzależnienia najczęściej dotyczy kobiet pomiędzy 18. a 34. rokiem życia¹³. Jednak ostatnie badania przeprowadzone przez Stanford University School of Medicine, opublikowane w *American Journal of Psychiatric* dowodzą, że kompulsywne kupowanie nie jest wyłącznie kobiecą prerogatywą, ale jest równie rozpowszechnione wśród obojga płci¹⁴.

Pierwsi badacze zjawiska zakupoholizmu z lat 80. XX w. – Thomas O’Guinn i Ronald Faber – zauważyli, że kompulsywne kupowanie w przeciwieństwie do zwykłych zakupów ma charakter przymusowy i jest podejmowane nie tyle w celu zdobycia potrzebnych rzeczy, ile w celu usunięcia dyskomfortu, który jest skutkiem napięcia psychicznego¹⁵. Polska badaczka uzależnień behawioralnych Magdalena Rowicka również wyraźnie rozróżnia dwa rodzaje kupowania – impulsywne i kompulsywne, i wyjaśnia istotę ich odmienności w następujący sposób: „Kupowanie impulsywne polega na podejmowaniu zachowania w sposób nagły i spontaniczny, na ogół pod wpływem bodźców zewnętrznych (np. widok towaru na półce sklepowej).

¹² Por. Ł. ZADKA, M. OLAJOSSY, *Kompulsywne kupowanie w zarysie...*, s. 155-156.

¹³ Por. M. FILIP, *Nowe uzależnienia XXI wieku...*, s. 93; M. KRZYSTANEK, A. STOLARCZYK, K. PIEKARSKA-BUGIEL, R. WOJNAR, E. MARTYNIAK, *Zakupoholizm – nowe wyzwanie terapeutyczne...*, s. 150; M. CERSOSIMO, F. BALLONE, A. PEDON, *Nuove forme di dipendenza...*, s. 35.

¹⁴ Por. *Tamże*, s. 26.

¹⁵ Por. I. KURLAK, *Wybrane zagadnienia problematyki kompulsywnego zachowania...*, s. 232-233; J. BOERMANS, J. EGGER, *Compulsive buying or oniomania...*, s. 34.

Kupowanie impulsywne nie służy redukcji napięcia czy radzenia sobie z negatywnymi emocjami. Natomiast kupowanie kompulsywne stanowi formę radzenia sobie z negatywnymi emocjami czy stresem, zatem jest powodowane czynnikami wewnętrznymi. Kupowanie o charakterze kompulsywnym staje się nawykowe i angażuje znacznie więcej zasobów – poznawczych (myślenie, planowanie) i finansowych (kupowanie niepotrzebnych przedmiotów). To właśnie forma kompulsywna prowadzi do uzależnienia i je podtrzymuje¹⁶.

W zakupomani i występują pewne schematycznie powtarzające się etapy, które tworzą cykl tego zaburzenia. Stadia kompulsywnego kupowania obejmują: (1) pojawienie się negatywnego afektu oraz zaniżona samoocena i poczucie własnej wartości; (2) impulsywne kupowanie; (3) wyrzuty sumienia i poczucie winy po impulsywnym zakupie; (4) próba zredukowania negatywnego afektu wynikającego z poczucia winy po poprzednim zakupie i ponowny przebieg cyklu¹⁷.

Różne czynniki indywidualne oraz społeczne przyczyniają się do rozwoju uzależnienia od zakupów. Do czynników indywidualnych należą m.in. niskie stężenie dopaminy, deficyty serotoniny oraz podatność genetyczna, czyli występowanie uzależnienia w rodzinie. Dowiedziono, że kompulsywne zakupy są częściej spotykane u osób, których krewni pierwszego stopnia mieli podobny problem¹⁸.

Ważne są także czynniki psychologiczne, w tym niska samoocena, brak tolerancji negatywnych odczuć (lęk, depresja, gniew) i umiejętności radzenia sobie ze stresem, emocjonalne zaburzenia z dzieciństwa, brak wsparcia ze strony rodziny, traktowanie zakupów jako

¹⁶ Por. M. ROWICKA, *Uzależnienia behawioralne. Terapia i profilaktyka*, Warszawa 2015, s. 47; I. KURLAK, *Wybrane zagadnienia problematyki kompulsywnego zachowania...*, s. 233; J. BOERMANS, J. EGGER, *Compulsive buying or oniomania...*, s. 36.

¹⁷ Por. P. KORYCZAN, M. SĘKTAS, L. DYBCZAK, K. MALICKA, *Uzależnienie od zakupów – przegląd badań...*, s. 80. Nieco inaczej etapy rozwoju uzależnienia od zakupów podaje I. KURLAK, *Wybrane zagadnienia problematyki kompulsywnego zachowania...*, s. 242-243.

¹⁸ Por. B. WORONOWICZ, *Zakupoholizm (kompulsywne zakupy, kupnoholizm)*, w: <https://www.mp.pl> [dostęp 22.07.2021]; D. BLACK, *A review of compulsive buying disorder...*, s. 15.

rekompensaty za samotność, skłonność do fantazjowania (kupowanie dla danej osoby, rodzaj ucieczki w fantazję). Z drugiej strony obserwuje się, że nałogowe zakupy dają uczucie bycia „kimś” oraz zaspokajają potrzebę kontrolowania.

Do czynników społecznych zwiększających ryzyko uzależnienia od zakupów należą: kapitalistyczna kultura konsumencka i jej marketing, mentalność materialistyczna powiązana z wizerunkiem świata, w którym szczęście nabywane jest wraz z różnymi produktami, łatwa dostępność kart kredytowych i szybkich pożyczek, ekspansywna reklama kreująca postawy konsumpcyjne, podkreślająca wartość przedmiotów i kupowania oraz polityka sprzedawców umożliwiająca zwrot towaru¹⁹.

2. Charakterystyka kompulsywnie kupujących i skutki oniomanii

Amerykańska psychiatra Susan McElrou – jedna z pierwszych badaczek kryteriów diagnostycznych kompulsywnych zakupów – zdefiniowała je jako „poczucie silnego przymusu kupowania połączone z całkowitą lub częściową utratą kontroli, powodujące wiele szkód, m.in. cierpienie, silne poczucie winy, kłopoty finansowe i społeczne”²⁰.

Wspomniana autorka zaproponowała także kryteria diagnostyczne dla kompulsywnego kupowania, które uwzględniają następujące parametry:

1. błędne zaabsorbowanie kupowaniem lub zakupami bądź nieprawidłowy popęd i zachowania wobec kupowania, spełniające przynajmniej jedno z poniższych kryteriów:
 - częste zaabsorbowanie kupowaniem lub popędem do zakupu, które jest doświadczane jako nieodparta, natrętna i bezsensowna czynność;

¹⁹ Por. M. FILIP, *Nowe uzależnienia XXI wieku...*, s. 93; S. CERVERA ENGUIX, *Tendencias doctrinales en la psiquiatría actual*, Ius Canonicum 23 (1983) nr 45, s. 138.

²⁰ I. KURLAK, *Wybrane zagadnienia problematyki kompulsywnego zachowania...*, s. 233.

- często dokonywane zakupy, których wartość przekracza dopuszczalny budżet lub też częste poświęcanie zakupom więcej czasu niż początkowo planowano;
- 2. zaabsorbowanie kupowaniem oraz popędu i zachowania związane z czynnością zakupu powodują istotne niezadowolenie, pochłaniają dużo czasu, mają istotny i niekorzystny wpływ na funkcjonowanie społeczne i zawodowe (zadłużenie, bankructwo itp.);
- 3. epizody kompulsywnego kupowania nie występują podczas okresów lipo-maniakalnych i manii²¹.

Na podstawie różnych badań można stwierdzić, że kompulsywnie kupujący to osoby w przedziale wiekowym od drugiej do czwartej dekady życia²², głównie płci żeńskiej, mieszkanki dużych miast, które lubią robić zakupy, skłonne do pesymizmu i fantazjowania, które często ujawniają cechy osobowości neurotycznej oraz cechy zaburzonej kontroli impulsów. Uzależnione osoby przejawiają powtarzalny i natrętny popęd robienia zakupów, często wyzwalany podczas pobytu w większych centrach handlowych. Czynność dokonywania zakupów jest wielokrotnie traktowana jako metoda radzenia sobie ze stresem, gdyż pozwala odreagować się i zmniejszyć napięcie. W trakcie epizodów kupowania mogą występować zarówno pozytywne, jak i negatywne emocje. Przed planowanym zakupem oraz w trakcie czynności, kompulsywnie kupującym często towarzyszy uczucie zadowolenia i przyjemności, zwykle krótkotrwałe, które ustępuje po dokonanych zakupie i zazwyczaj zastępowane jest poczuciem winy. Należy zwrócić uwagę, że sama czynność kompulsywnych zakupów może być poprzedzona również zespołem negatywnych emocji, o czym świadczy wyższy stopień agresywności u zakupoholików tuż przed podjęciem czynności kupowania oraz w ich trakcie. Osoby zaburzone często

²¹ Por. Ł. ZADKA, M. OLAJOSSY, *Kompulsywne kupowanie w zarysie...*, s. 155-156.

²² Należy zauważyć, że zjawisko oniomanii przejawia się już w młodym wieku, często ma ono swoje źródła w problemach wychowania rodzinnego, bądź niewłaściwym wpływie grupy rówieśniczej i ma poważne negatywne skutki dla rozwoju dorastającego człowieka. Por. I. KURLAK, *Wybrane zagadnienia problematyki kompulsywnego zachowania...*, s. 230.

wykazują obniżoną samoocenę, deficyty emocjonalne, impulsywność oraz uzależnienie od substancji psychoaktywnych²³.

Nabywane rzeczy są najczęściej tanie. Stanowią one bardziej rodzaj trofeum, które gwarantuje chwilowe, osobiste zadowolenie kupującego, choć nie ma najczęściej wartości użytkowej. Dokonane zakupy są często zwracane sprzedawcy lub też wyrzucane zaraz po ich nabyciu przez kupującego. Zdarza się, że atrakcyjność danego przedmiotu wzrasta wraz z prestiżem marki producenta, ponieważ zakup dla uzależnionych kupujących bywa okazją do zaimponowania innym. Przymus kupowania może być w związku z procesem, który zwiększa poczucie własnej wartości. Kompulsywne zakupy większej ilości przedmiotów generują zwykle nadmierne wydatki, które często prowadzą do problemów prawnych, małżeńskich i finansowych²⁴. Warto zauważyć, że zakupy mogą odbywać się w niemal każdym miejscu, od domów towarowych i butików z modą, po sklepy z używanymi rzeczami lub wyprzedaże w garażach²⁵. Omawiane zaburzenie ma tendencję do występowania przez cały rok, choć może być bardziej uciążliwe w okresie świąt Bożego Narodzenia lub innych ważnych świąt, a także w okolicach urodzin członków rodziny i przyjaciół²⁶.

Donald Black zauważa, że czynniki, które wydają się niezbędne do rozwoju zakupoholizmu, to istnienie gospodarki rynkowej, dostępność szerokiej gamy dóbr, rozporządzalny dochód i znaczna ilość czasu wolnego. Z tych powodów jest mało prawdopodobne,

²³ Por. Ł. ZADKA, M. OLAJOSSY, *Kompulsywne kupowanie w zarysie...*, s. 156; I. KURLAK, *Wybrane zagadnienia problematyki kompulsywnego zachowania...*, s. 239. Osoby z oniomanią mają tendencję do robienia zakupów samodzielnie, chociaż niektóre robią je z przyjaciółmi, którzy mogą podzielać ich zainteresowanie zakupami. Przeważnie jednak zakupoholizm jest prywatną przyjemnością, gdyż może prowadzić on do zawstydzenia, gdyby pojawił się ktoś, kto nie jest podobnie zainteresowany zakupami. Por. D. BLACK, *A review of compulsive buying disorder...*, s. 15.

²⁴ Por. Ł. ZADKA, M. OLAJOSSY, *Kompulsywne kupowanie w zarysie...*, s. 156; D. BLACK, *A review of compulsive buying disorder...*, s. 15.

²⁵ Por. *Tamże*.

²⁶ Por. *Tamże*.

aby zakupoholizm występował w krajach słabo rozwiniętych, z wyjątkiem bogatych elit²⁷.

Należy zauważyć, że intensywność zakupoholizmu słabnie wraz z wiekiem, prawdopodobnie dlatego, że im człowiek starszy, tym bardziej akceptuje samego siebie oraz zmienia swoje priorytety i wartości. Osoby po 35. roku życia nie kupują już tak nałogowo, jak osoby w okresie wczesnej dorosłości (18-26 lat). Nie znaczy to jednak, że wyłącznie młode kobiety podatne są na to uzależnienie²⁸.

Shopholizm rodzi groźne konsekwencje. Jest często przyczyną separacji od rodziny i przyjaciół, konfliktów z małżonkami i rodzicami; rozpadu małżeństwa, rodziny (kupujący skrajnie kompulsywnie częściej niż przeciętnie rozwodzą się i częściej są samotni); nadmiernego marnowania czasu, gdy uzależniony spędza na zakupach znacznie więcej czasu niż zamierzał (im więcej czasu klient przebywa w sklepie, tym więcej dokonuje niezaplanowanych zakupów); zmiany aktywności społecznej (izolacja od rodziny, czy znajomych); zaniku umiejętności rozsądnego gospodarowania pieniędzmi, oszczędzania, asertywności i odporności na chwyt marketingowe, rozrzutności, realizowania kompulsywnych zakupów kosztem ograniczenia wydatków na rzeczy potrzebne czy konieczne; postępującego zaniedbywania alternatywnych źródeł przyjemności lub dotychczasowych zainteresowań na rzecz dokonywania zakupów i zdobywania na nie środków finansowych; utraty płynności finansowej (wydaje więcej pieniędzy, niż go na to stać, gdyż często kupuje niepotrzebne rzeczy) i zdolności pożyczkowej (intensywna koncentracja wokół prób spłacania pożyczek i kredytów); bankructwa lub sprzeniewierzenia pieniędzy; powoduje brak koncentracji w pracy lub jej utratę, popełnianie przestępstw lub samobójstw²⁹. Kompulsywne kupowanie

²⁷ Por. *Tamże*, s. 16.

²⁸ Por. I. KURLAK, *Wybrane zagadnienia problematyki kompulsywnego zachowania...*, s. 238.

²⁹ Por. M. FILIP, *Nowe uzależnienia XXI wieku...*, s. 93; I. KURLAK, *Wybrane zagadnienia problematyki kompulsywnego zachowania...*, s. 233-244; M. LEJOYEUX, A. WEINSTEIN, *Compulsive Buying...*, s. 249.

może być powiązane z kompulsywnym gromadzeniem rzeczy, często niepotrzebnych, co może być przyczyną konfliktów małżeńskich³⁰.

Skutkami zdrowotnymi uzależnienia od zakupów są zaburzenia lękowe, depresja, bezsenność oraz skłonność do innych uzależnień (alkoholizm – 20-46%, nadużywanie substancji psychoaktywnych – 13-46%, zaburzenia seksualne – 10-13%, patologiczny hazard – 5-20%, zaburzone zachowania pokarmowe – 12%)³¹.

Kompulsywne zakupy spełniają probierze uzależnienia. Początkowa gratyfikacja zakupów (euforia i stan uniesienia wzmacniają zachowanie, zakupy to czynność dająca szczęście, poprawiająca nastrój) powoduje uczucie rozczarowania i winy po dokonanych zakupach, co przejawia się w niszczeniu lub ukrywaniu nabytych towarów. Zaburzenie to cechuje także silne powiązanie z bodźcem warunkowym (miejsce, symbole płatności lub czas dokonywania zakupów), który wzmacnia powrót do nałogu. Bodźce warunkowe oraz zaburzenia emocjonalne (stres, lęk, depresja) napędzają dalszy cykl nawrotu kupowania i prowadzą do obsesji ciągłego bycia w sklepach. Odnotowano także pojawienie się tolerancji (wyprawy na zakupy kilka razy dziennie) oraz zaburzone relacje społeczne³².

Należy skonstatować, że kompulsywne kupowanie należy zaliczyć do kategorii nowego uzależnienia behawioralnego, czyli uzależnienia od działań. Podczas wykonywania czynności, wśród osób kompulsywnie kupujących występuje zwykle silne pragnienie i przymus dokonania zakupu oraz trudności z samokontrolą. W badaniach przeprowadzonych u kompulsywnie kupujących zaobserwowano także utratę dotychczasowych zainteresowań i priorytetów. Trzeba mocno podkreślić zmianę nastroju podczas wykonywanej czynności kupowania – planowanie zakupów i proces realizacji wcześniejszych zamiarów skutkują zwykle polepszeniem nastroju, a zrealizowanie zamiarów przynosi najczęściej odwrotny skutek w postaci obniżonego

³⁰ Por. *Tamże*.

³¹ Por. M. FILIP, *Nowe uzależnienia XXI wieku...*, s. 93; D. BLACK, *A review of compulsive buying disorder...*, s. 15-16.

³² Por. M. FILIP, *Nowe uzależnienia XXI wieku...*, s. 93.

nastroju, niższej samooceny i poczucia winy. Rezultat wykonania czynności przypomina więc cechy zespołu abstynencyjnego. Wśród osób kompulsywnie kupujących charakterystyczna jest powtarzalność omówionych schematów zakupów, co często prowadzi do przykrych konsekwencji finansowych, prawnych i społecznych³³. Warto dodać, że uzależnieni od zakupów nie tylko doświadczają powtarzających się aktów wątpliwego nabywania, lecz także niepożądanych, nawracających myśli o kupowaniu, co świadczy o tym, że są oni dotknięci zaburzeniami obsesyjno-kompulsywnymi, a kupowanie ma charakter nerwicowy³⁴.

Jak zauważa Bernadeta Lelonek-Kuleta modele wyjaśniające uzależnienia behawioralne (w tym oniomanie) najczęściej konstruowane są w oparciu o modele uzależnień od substancji. Istotne jest to, że w obydwu kategoriach obserwuje się te same bądź bardzo zbliżone objawy kluczowe, do których należą m.in.: poczucie utraty kontroli nad własnym zachowaniem, objawy abstynencyjne, wzrost tolerancji, kontynuowanie zachowania pomimo jego negatywnych konsekwencji w życiu. Jednakże klinicyści kwestionują stosowanie takich prostych przekładni. Według niektórych z nich, modele wyjaśniające uzależnienia chemiczne są zbyt mocno skoncentrowane na substancji (która w uzależnieniach czynnościowych nie występuje). Zakłada się zatem, że modele uzależnień czynnościowych powinny być budowane przede wszystkim na podstawie czynników osobowych, w tym cech osobowych, genetycznych, fizjologicznych, indywidualnych predyspozycji do utraty kontroli (impulsywność, kompulsywność), a także czynników środowiskowych, kulturowych, rodzinnych, społecznych³⁵.

Podobnie jak w przypadku innych uzależnień, podstawową formą leczenia jest psychoterapia, a najlepsze efekty zapewnia terapia poznawczo-behawioralna. Często konieczne jest skorzystanie

³³ Por. Ł. ZADKA, M. OLAJOSSY, *Kompulsywne kupowanie w zarysie...*, s. 161.

³⁴ Por. I. KURLAK, *Wybrane zagadnienia problematyki kompulsywnego zachowania...*, s. 233; J. BOERMANS, J. EGGER, *Compulsive buying or oniomania...*, s. 34.

³⁵ Por. B. LELONEK-KULETA, *Uzależnienia behawioralne – podstawy teoretyczne*, w: J. JARCZYŃSKA (red.), *Uzależnienia behawioralne i zachowania problemowe młodzieży. Teoria Diagnostyka Profilaktyka Terapia*, Bydgoszcz 2014, s. 19-20.

z doradztwa finansowego i doradztwa w kwestii rozsądnego zarządzania pieniędzmi i/lub spłaty zadłużenia. Podejmowane dotychczas próby farmakoterapii nie pozwalają jeszcze na rekomendowanie do rutynowego stosowania żadnego z dotychczas badanych leków. Zdania na temat ewentualnego całkowitego wyleczenia są podzielone. Przez wyleczenie należy bowiem rozumieć sytuację, kiedy osoba dokonująca kompulsywnych zakupów w sposób niekontrolowany, potrafi odzyskać pełną kontrolę nad swoimi zachowaniami związanymi z zakupami, co nie jest łatwe w przypadkach cięższych³⁶.

3. Zakupoholizm a zdolność osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich

Z przytoczonego wyżej opisu i skutków kompulsywnego kupowania widać, że przyczyn ewentualnej niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa należy dopatrywać się przede wszystkim w niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Akt woli stanowiący o zgodzie małżeńskiej, zakłada nie tylko używanie rozumu oraz wystarczające rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych, lecz także zdolność kontrahenta do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich³⁷. Niezdolność podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich powoduje nieważność małżeństwa już z prawa naturalnego. Potwierdza to zasada prawa rzymskiego: *ad impossibile nemo tenetur*, podtrzymana przez dekretalistów: *Nemo potest ad impossibile obligari* i św. Tomasza z Akwinu: *Sicut in allis contractitus non est conveniens obligatio si aliquis se obliget ad hoc quod non potest dare vel tacere*³⁸. Bowiem nikt nie może zobowiązać się do tego, czego nie jest w stanie wypełnić. Znaczy to, że gdyby nupturient uzależniony od zakupów,

³⁶ Por. B. WORONOWICZ, *Zakupoholizm (kompulsywne zakupy, kupnoholizm)...*; D. BLACK, *A review of compulsive buying disorder...*, s. 16.

³⁷ Por. K. MIERZEJEWSKI, *Pracoholizm jako przyczyna niezdolności do zawarcia małżeństwa*, *Ius Matrimoniale* 16 (22) (2011), s. 43.

³⁸ Por. M. FĄKA, *Niezdolność do przyjęcia istotnych obowiązków małżeńskich jako tytuł nieważności małżeństwa*, *Prawo Kanoniczne* 25 (1982) nr 1-2, s. 246.

nie był w stanie z powodu psychicznych skutków wspomnianego zaburzenia przekazać przedmiotu zgody małżeńskiej, byłby niezdolny do ważnego zawarcia małżeństwa.

Zgodnie z dyspozycją kan. 1095 nr 3 KPK/83, niezdolnymi do zawarcia małżeństwa są ci, którzy z przyczyn natury psychicznej nie mogą podjąć istotnych obowiązków małżeńskich. Przytoczona norma stanowi jedną z trzech odrębnych i samoistnych postaci (tytułów) nieważności małżeństwa płynących z zaburzeń psychicznych, uniezdalniających osobę – na mocy prawa naturalnego – do wyrażenia zgody małżeńskiej.

Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej, czyni osobę niezdolną do zawarcia małżeństwa (kan. 1095 nr 3 KPK/83) ze względu na niemożność przekazania przez nią drugiej stronie przedmiotu zgody małżeńskiej, który obejmuje istotne obowiązki małżeńskie. A umowa, jaką jest małżeństwo, z natury swojej nie może istnieć bez jej przedmiotu. Przytoczony tytuł nieważności małżeństwa pochodzi z prawa naturalnego. Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich jest tym samym niezdolnością do ich wypełnienia³⁹.

Wypada zauważyć, że zwrot „podjąć istotne obowiązki małżeńskie” (tekst kan. 1095 nr 3 KPK/83 używa czasownika „podjąć” – *assumere*) dotyczy małżeństwa *in fieri*, podczas gdy zwrot „wypełnić istotne obowiązki małżeńskie” odnosi się do małżeństwa *in facto esse*⁴⁰. Jest jasne, że wypełnienie istotnych obowiązków małżeńskich jest naturalną konsekwencją ich podjęcia i zdolności do ich podjęcia, tymczasem niewypełnienie tych obowiązków niekoniecznie wskazuje na niepodjęcie ich z powodu niezdolności do ich brania na siebie. W rzeczywistości niewypełnienie obowiązków może bowiem pochodzić z faktu, że osoba zaniedbała środki czy to naturalne czy

³⁹ Por. W. GÓRALSKI, *Komentarz do kan. 1055-1107*, w: J. KRUKOWSKI (red.), *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego, t. III/2, księga IV Uświęcające zadanie Kościoła. Część I. Sakramenty. Część II. Pozostałe akty kultu Bożego. Część III. Miejsca i czasy święte*, Poznań 2011, s. 296.

⁴⁰ Por. P. PAVANELLO, *Il requisito della perpetuità nell'incapacità di assumere le obbligazioni essenziali del matrimonio (can. 1095)*, Roma 1994, s. 18.

nadprzyrodzone i nie podjęła trudu zmierzającego do przewyciężenia przeciwności w życiu małżeńskim. Z powyższych wywodów wynika, że *incapacitas assumendi* we właściwym znaczeniu tego zwrotu, opiera się na rzeczywistej niemożliwości świadczenia istotnych obowiązków, inaczej jest niezdolnością do przekazania przez kontrahenta przedmiotu zgody małżeńskiej⁴¹. Henryk Stawniak zauważa, że „Podjęcie się jest wspólnym działaniem rozumu i woli podmiotu, a niezdolność do podjęcia jest brakiem wystarczającego posiadania siebie samego przez podmiot, w wyniku czego nie może on «tu i teraz», w akcie zawarcia małżeństwa zobowiązać się do powinności swego życia w formie odpowiadającej istocie małżeństwa”⁴².

Istotnych obowiązków małżeńskich (tylko takie mają walor prawny) należy upatrywać w zakresie dóbr i celów małżeńskich⁴³. W znaczeniu kanonicznym najważniejszy jest podział obowiązków małżeńskich na istotne i nieistotne. Wynika to z tenoru kan. 1095 nr 2 i 3 KPK/83, w którym ustawodawca kościelny dwukrotnie przywołał frazę „istotne obowiązki małżeńskie”: 2. „Niezdolni do zawarcia małżeństwa są ci, którzy: (...) mają poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych; 3. „z przyczyn natury psychicznej nie są zdolni podjąć istotnych obowiązków małżeńskich”. Trzeba nadmienić, że niezdolność mająca znaczenie prawne, może wynikać

⁴¹ Por. H. STAWNIAK, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej: (n. 3 kan. 1095 KPK)*, Prawo Kanoniczne 48 (2005) nr 1-2, s. 36-37.

⁴² *Tamże*, s. 37.

⁴³ W wyroku c. Stankiewicz z 23 października 1991 r. zwrócono uwagę na to, że poza obowiązkami małżeńskimi istotnymi, istnieją inne, ściśle powiązane z życiem małżonków, które, wszakże nie należą do istotnych (m.in. zachowanie należytego umiaru, wzajemnej uległości, roztropności, cierpliwości, męstwa, czystości małżeńskiej, zgody, solidarności), mają one walor jedynie obowiązków moralnych. Podczas gdy obowiązki istotne wiążą się ze sprawiedliwością, rodzą się bowiem na podstawie relacji w ścisłym sensie prawnej, powstającej między małżonkami poprzez ważne przymierze małżeńskie. Dec. c. STANKIEWICZ, 23.10.1985, SRRD vol. 83 (1991), s. 670-690; por. W. GÓRALSKI, *Istotne obowiązki małżeńskie w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej: zarys problematyki*, Prawo Kanoniczne 52 (2009) nr 3-4, s. 224.

tylko z odpowiedniej relacji osoby do obowiązków istotnych⁴⁴. Nie ulega wątpliwości, że przedmiotem zgody małżeńskiej i zobowiązań małżeńskich są wszystkie elementy małżeństwa wymienione w kan. 1055 § 1-2 KPK/83 oraz w kan. 1056 KPK/83⁴⁵.

Mario Pompedda stwierdza, że na istotę małżeństwa – porównując kanony 1057 i 1095 oraz 1056 i 1101 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku – powinny składać się następujące elementy: związek między mężczyzną a kobietą, obejmujący całe życie, wieczysty i wyłączny, ukierunkowany dla dobra małżonków, łącznie ze zrodzeniem i wychowywaniem potomstwa. Z tego można wnioskować, że zobowiązania istotne, czyli prawa i obowiązki, które należy przyjąć i wypełnić w małżeństwie, to te, które są związane z jednym lub kilkoma wskazanymi elementami i z nich wynikają⁴⁶.

Ryszard Szytchmiller przypomina, że „nie ma dotąd systematycznego opracowania i ułożenia obowiązków małżeńskich, które byłyby powszechnie przyjmowane. Niemożliwe jest odrębne podzielenie obowiązków małżeńskich na te, które wynikają z istotnych przymiotów małżeństwa i te, które wynikają z celów małżeństwa. Jednak niezbędne jest odróżnienie obowiązków istotnych od nieistotnych. Konieczne jest wyróżnienie tych obowiązków, bez uznania i realizacji których niemożliwe jest życie małżeńskie, a więc obowiązków istotnych – od tych, bez których uznania i realizacji może istnieć małżeństwo, choć z tej przyczyny może ono być nieudane, mało owocne czy nieszczęśliwe. Obowiązki należące do tej drugiej grupy mają znaczenie akcydentalne lub integracyjne dla wspólnoty małżeńskiej, ale nie będzie to znaczenie istotne”⁴⁷.

Niezdolność do podjęcia obowiązków nieistotnych nie powoduje nieważności małżeństwa (np. szczęśliwy sposób prowadzenia

⁴⁴ Por. R. SZYTMILER, *Obowiązki małżeńskie: istotne i nieistotne*, Ius Matrimoniale 3 (9) (1998), s. 116.

⁴⁵ Por. *Tamże*, s. 121.

⁴⁶ M. POMPEDDA, *Il canone 1095 del nuovo codice di diritto canonico tra elaborazione precodificiale e prospettive di sviluppo interpretative*, Ius Canonicum 27 (1987) nr 54, s. 552.

⁴⁷ R. SZYTMILER, *Obowiązki małżeńskie: istotne i nieistotne...*, s. 118.

wspólnoty życia czy zachowanie doskonałej harmonii pomiędzy stronami, obowiązek utrzymywania pozytywnych relacji personalnych z dalszą rodziną, np. z teściową lub teściem, obowiązek troski o dobro społeczne, o dobro państwa lub Kościoła, obowiązek apostołstwa w rodzinie i przez rodzinę⁴⁸. Nie chodzi tu o różnice charakterów, zdolności, wychowania, wizji życia, wrażliwości, stopnia szczególnej miłości stron itp. Zwykle bowiem trudności w realizowaniu prawdziwej wspólnoty życia i miłości w małżeństwie nie stanowią niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Prawdziwą niezdolnością jest wyłącznie postać jakiejś anomalii (zaburzenia osobowości), uniemożliwiającej nawiązanie relacji międzyosobowych, którą można by tolerować⁴⁹.

Przyczyny niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich winny być natury psychicznej. Nie tylko chodzi o choroby umysłowe i przyczyny o charakterze psychopatologicznym, ale także o wiele stanów psychiki, osobowości i jej rozwoju, które choć nie podlegają diagnozie psychiatrycznej albo nie są sklasyfikowane w oficjalnych statystykach chorób i zaburzeń (jak to ma miejsce w przypadku zakupoholizmu), zakłócają stopień posiadania samego siebie i wolności własnej w zarządzaniu sobą oraz swymi istotnymi zachowaniami. Chodzi więc tu o zaburzenia zarówno w sferze psychoseksualnej, jak

⁴⁸ M. Fąka pisze, że trzeba wyjaśnić, „że niezdolność do wypełnienia obowiązków małżeńskich nie musi i nie może obejmować obowiązków nieistotnych dla umowy małżeńskiej. Małżeństwo może być tylko wtedy uznane za nieważnie zawarte, gdy niezdolność dotyczyć będzie jednego z prawnych obowiązków istotnych dla umowy małżeńskiej. Nie będzie to miało miejsca, gdy niezdolność uwarunkowana będzie przez stan, który nie jest związany w sposób istotny z małżeństwem. Ma to znaczenie zwłaszcza wtedy, gdy ten stan występuje dopiero po zawarciu małżeństwa. Jako przykład podaje Klaus Ludicke sytuację, gdy ktoś byłby zdolny do wspólnoty życia z żoną i dzieckiem, nie byłby natomiast zdolny do wspólnego życia z żoną, dzieckiem i teściową. Byłby zatem niezdolny nie tyle do wypełnienia obowiązku wspólnoty życiowej, ile do wypełnienia go w konkretnych okolicznościach. Niezdolność ta nie odnosiłaby się zatem do jednego z obowiązków istotnych dla umowy małżeńskiej”. Por. H. STAWNIAK, *Niezdolność do przyjęcia istotnych obowiązków...*, s. 264; R. SZTYCHMILER, *Obowiązki małżeńskie: istotne i nieistotne...*, s. 115-134.

⁴⁹ Por. W. GÓRALKI, *Komentarz do kan. 1055-1107...*, s. 296-297.

i leżące poza tą sferą, występujące nawet wówczas, gdy kontrahent jest w stanie korzystać z władzy poznawczej i wolitywnej (posiada wystarczające używanie rozumu oraz wystarczającą zdolność rozeznania oceniającego, co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich). Bliższe wskazanie źródeł danej niezdolności należy do biegłego⁵⁰ z zakresu psychologii i/lub psychiatrii. Konieczność wykorzystania tego wkładu fachowców przez kanonistów została autorytatywnie potwierdzona przez Jana Pawła II w jego Alokucji do Roty Rzymskiej z 5 lutego 1987 r. „W każdym razie nie ulega wątpliwości, że dokładne poznanie teorii wypracowanych i wyników osiągniętych przez wspomniane nauki (psychologia i psychiatria – przyp. J. A.) daje możliwość oceny ludzkiej odpowiedzi na powołanie do małżeństwa w sposób bardziej precyzyjny i zróżnicowany, niż pozwoliłaby na to sama filozofia i teologia”⁵¹.

Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich powinna występować w momencie zawierania małżeństwa. Tymczasem niezdolność wątpliwa nie stoi na przeszkodzie do zawarcia małżeństwa, ani nie pozwala na orzekanie o jego nieważności. Konsekwentnie nie należy wymagać, aby niezdolność była trwała. Sprawa ewentualnej późniejszej uleczalności (jej wyeliminowania) *incapacitas* nie może mieć znaczenia dla potwierdzenia lub zaprzeczenia faktu ważnego wyrażenia zgody małżeńskiej, jeśli niezdolność ta występowała w czasie zawierania małżeństwa. Choć często niezdolność jest uprzednia, to istotny jest fakt czy występowała ona w chwili zawierania małżeństwa. Nie może jednak spowodować nieważności małżeństwa niezdolność relatywna (istniejąca pomiędzy określonymi osobami), w normie prawnej chodzi bowiem o zdolność nupturienta w stosunku do istotnych obowiązków małżeńskich, nie zaś w stosunku do określonej osoby⁵².

⁵⁰ Por. Tamże, s. 297; K. MIERZEJEWSKI, *Pracoholizm jako przyczyna niezdolności do zawarcia małżeństwa...*, s. 44.

⁵¹ P. PAVANELLO, *Il requisito della perpetuità...*, s. 22.

⁵² Por. W. GÓRALSKI, *Komentarz do kan. 1055-1107...*, s. 297; M. POMPEDDA, *Il canone 1095 del nuovo codice di diritto canonico...*, s. 540, 553. „Przyczyna psychiczna musi już w akcie zawarcia małżeństwa wywołać prawdziwą niezdolność, czyli winna

Gdy idzie o właściwości *incapacitas assumendi* z przyczyn psychicznych to oprócz wymienionych cech *incapacitas*: uprzedniość⁵³, trwałość i charakter absolutny, winna być ona ciężka (*incapacitas gravis*)⁵⁴. Jan Paweł II w Przemówieniu do Roty Rzymskiej 5 lutego 1987 mówił: „Hipotezę o istnieniu rzeczywistej niezdolności można wysunąć jedynie w przypadku obecności poważnej anomalii”⁵⁵.

Gdy idzie o ciężkość *incapacitas* warto przytoczyć wypowiedź H. Stawniaka, który analizując wyroki rotalne pisze: „Analizując orzecznictwo rotalne w tej materii można zauważyć, iż (...) podkreśla się natomiast, iż przyczyny natury psychicznej, pojęte same w sobie, nie stanowią jeszcze tytułu nieważności małżeństwa. Stąd też musi istnieć ścisła korelacja pomiędzy nimi a niezdolnością kontrahenta. Sędzia musi mieć na uwadze proporcję między tymi przyczynami natury psychicznej i ich końcowym skutkiem sprawiającym w podmiocie niezdolność do podjęcia istotnych powinności małżeńskich”⁵⁶.

Z tego co powiedziano, istotnych obowiązków małżeńskich (tylko takie mają wartość prawną) należy upatrywać w zakresie dóbr i celów małżeńskich. Choć nie ma zamkniętego katalogu istotnych obowiązków małżeńskich, to warto skorzystać z katalogu tych obowiązków

być uprzednia, a termin *assumere* mocno akcentuje moment uprzedniej niezdolności do realizacji istotnych obowiązków małżeńskich”. H. STAWNIAK, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 37.

⁵³ Por. H. STAWNIAK, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 38: „Przyczyna psychiczna musi już w akcie zawarcia małżeństwa wywołać prawdziwą niezdolność, czyli winna być uprzednia, a termin *assumere* mocno akcentuje moment uprzedniej niezdolności do realizacji istotnych obowiązków małżeńskich”.

⁵⁴ Nie wdając się w dywagacje uczonych, czy *incapacitas gravis* odnosi się do niezdolności jako takiej, czy do jej przyczyny (ciężkość anomalii), a także nie uwzględniając różnic wśród uczonych we wskazywaniu przymiotów, które powinny znamionować niezdolność, przyjmuje się w niniejszym przedłożeniu powszechnie uznawane przez jurysprudencję i doktrynę przymioty *incapacitas*: ciężkość, uprzedniość, trwałość, i charakter absolutny. Por. H. STAWNIAK, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 40-43.

⁵⁵ JAN PAWEŁ II, *Przemówienie do Roty Rzymskiej*, L'Osservatore Romano (1987) nr 2, s. 32.

⁵⁶ H. STAWNIAK, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich...*, s. 43.

znanego kanonisty R. Sztuchmiera, który je zgrupował dla większej przejrzystości w trzy kręgi służące przede wszystkim: 1) dobru małżonków, 2) dziełu przekazywania życia, 3) wychowaniu dzieci. Zastrzegając się, że nie ma obowiązków służących jedynie dobru małżonków ani tylko dobru potomstwa, gdyż dotyczą one tej samej rzeczywistości, mianowicie węzła małżeńskiego, wspomniany uczony przedstawił je w taki sposób, że obowiązki najważniejsze dla danego dobra wymienia w poszczególnej grupie na początku, a potem obowiązki służące także innym dobrom małżeństwa.

Do obowiązków służących przede wszystkim realizacji dobra małżonków R. Sztuchmier zaliczył: obowiązek zachowania wierności (wyłącznie) małżeńskiej; obowiązek ludzkiego (*humano modo*) pożycia intymnego ze współmałżonkiem; obowiązek nierozzerwalności, czyli zachowania dożgonnego charakteru małżeństwa; obowiązek pielęgnowania wspólnoty życia małżeńskiego, czyli prawidłowych małżeńskich relacji personalnych; obowiązek świadczenia współmałżonkowi pomocy; obowiązek przyczyniania się do dobra współmałżonka; obowiązek świętości.

Do kręgu obowiązków służących dziełu przekazywania życia Sztuchmier zakwalifikował: obowiązek pożycia intymnego zmierzającego do zrodzenia potomstwa; obowiązek przyjęcia potomstwa poczętego ze współmałżonkiem.

W ostatnim kręgu, a więc wśród obowiązków związanych z wychowaniem dzieci, R. Sztuchmier wymienia: obowiązek wychowania ogólnoludzkiego; obowiązek fizycznego wychowania potomstwa; obowiązek wychowania religijnego⁵⁷.

Biorąc pod uwagę wyartykułowane istotne obowiązki małżeńskie wynikające z dóbr i celów małżeńskich, należy ukazać kwestię niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich

⁵⁷ Por. J. CYMBAŁA, *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności do ich podjęcia w wyrokach Roty Rzymskiej z lat 1983-1992 wydanych na podstawie kan. 1095 nr 3 Kodeksu Prawa Kanonicznego, opublikowanych w „Decisiones”, Olsztyn 2002, s. 39-40; R. SZTYCHMIER, *Istotne obowiązki małżeńskie*, Prawo Kanoniczne 54 (2011) nr 1-2, s. 367-368.*

z przyczyn natury psychicznej (kan. 1095 nr 3 KPK/83), jaką jest oniomania. Trzeba przypomnieć, że chodzi wyłącznie o zakupoholizm ciężki (ciężkie uzależnienie, ciężkie przypadki, ciężkie formy zaburzenia), uprzedni, trwałe i mający charakter absolutny. Trzeba dodać, że anomalia osobowości nie musi odnosić się do wszystkich istotnych obowiązków małżeńskich, wystarczy, że uniemożliwi podjęcie jednego, aby uczynić osobę niezdolną do wyrażenia ważnej zgody małżeńskiej⁵⁸.

Nie można zapominać, że etapy uzależnienia od zakupów mają cykliczny charakter, spowodowany pojawieniem się negatywnych emocji i próbą ich pokonywania: 1) pojawienie się negatywnego afektu oraz zaniżonej samooceny i poczucia własnej wartości; 2) impulsywne kupowanie; 3) wyrzuty sumienia i poczucie winy po impulsywnym zakupie; 4) próba zredukowania negatywnego afektu – ponowny przebieg cyklu. Wiodącym pragnieniem uzależnionej jednostki jest nie tyle nabycie określonych produktów, ile zredukowanie swojego negatywnego stanu emocjonalnego, co zbliża mechanizm rozwoju zakupoholizmu do przebiegu uzależnień substancjalnych⁵⁹. Iryna Kurlak konstatuje, że „objawy kompulsywnego kupowania przejawiają znaczące podobieństwa do substancjonalnych uzależnień, a mianowicie w kontekście tolerancji, pragnienia głodu (w tym zakupów) i dążenia do otrzymania gratyfikacji i przyjemności przez kupowanie, impulsywności i zachowań natrętnych, złego samopoczucia w okresie abstynencji”⁶⁰.

Jak wykazują badania, z kupnoholizmem współdiagnozowane są bardzo często takie zaburzenia osobowości jak: osobowość obsesyjno-kompulsywna, osobowość unikowa i osobowość borderline. Ponadto

⁵⁸ Por. M. POMPEDDA, *Il canone 1095 del nuovo codice di diritto canonico...*, s. 552.

⁵⁹ Por. I. KURLAK, *Wybrane zagadnienia problematyki kompulsywnego zachowania...*, s. 243; M. RUGGIANO, *Le nuove dipendenze in relazione alla incapacità...*, s. 155.

⁶⁰ Por. I. KURLAK, *Wybrane zagadnienia problematyki kompulsywnego zachowania...*, s. 235, 243; M. KRZYSTANEK, A. STOLARCZYK, K. PIEKARSKA-BUGIEL, R. WOJNAR, E. MARTYNIAK, *Zakupoholizm – nowe wyzwanie terapeutyczne...*, s. 149-150.

z kompulsywnym kupowaniem współwystępują także: zaburzenia nastroju i depresja, zaburzenia lękowe, zaburzenia odżywiania oraz zaburzenia osobowości⁶¹. Maria Elena Ruggiano pisze, że począwszy od roku 1970 orzecznictwo kościelne rozpoczęło, w przeciwieństwie do tego co działo się do tej pory, stopniowe, ale nieprzerwane i nieodwracalne otwieranie się na nauki psychiatryczne i psychologiczne, dopuszczając i akceptując ich badania i wnioski. Wcześniej w jurysprudencji dotyczącej nieważności małżeństwa brano pod uwagę jedynie psychopatologie o charakterze seksualnym, ale zdano sobie sprawę, że rzeczywistość często wykracza poza te przypadki, gdzie ma miejsce wiele uzależnień, fobii i zaburzeń, które w rzeczywistości uniemożliwiały małżonkom zachowanie niezakłóconej zdolności konsensualnej⁶². To nowe podejście, w ostatnich czasach, „doprowadziło do odkrycia, że uzależnieniom zwykle towarzyszą psychopatologie. Innymi słowy, uzależnienie jest prawie zawsze wpisane w osobowość, która jest zaburzona, niedoskonała, i która z najróżniejszych powodów nigdy nie osiągnęła stadium dojrzałości, jeśli nie w pełni, to przynajmniej w stopniu minimalnym, wystarczającym do podjęcia i realizowania w praktyce tak poważnych obowiązków, jak te związane ze zgodą małżeńską”⁶³. Jurysprudencja i psychiatria, po rozpoczęciu współpracy i wzajemnego zrozumienia, doszły do wniosku, że z powodu anomalii lub zaburzeń zachowania, wiele osób może posiadać teoretyczną i ogólną wiedzę na temat obowiązków małżeńskich, ale jednocześnie nie być w stanie przyjąć ich jako osobistego zobowiązania, a tym samym wypełnić podstawowych

⁶¹ P. KORYCZAN, M. SĘKTAS, L. DYBCZAK, K. MALICKA, *Uzależnienie od zakupów – przegląd badań...*, s. 82; D. BLACK, *A review of compulsive buying disorder...*, s. 15; zob. np. Dec. c. COLAGIOVANNI, 21.05.1985, SRRD 77 (1985), s. 253-259; Dec. c. RAGNI, 19.05.1992, SRRD 84 (1992), s. 263-278; Dec. c. STANKIEWICZ, 9.03.1995, SRRD 87 (1995), s. 174-189.

⁶² Por. M. RUGGIANO, *Le nuove dipendenze in relazione alla incapacità...*, s. 131-132.

⁶³ P. AMENTA, *Dipendenze psicologiche e consenso matrimoniale*, Città del Vaticano 2009, s. 190; M. RUGGIANO, *Le nuove dipendenze in relazione alla incapacità...*, s. 132.

obowiązków małżeńskich, co doprowadziło do sformułowania kan. 1095 nr 3 KPK/83⁶⁴.

Zakupoholizm, podobnie jak wiele innych uzależnień, wywołuje długotrwałe, negatywne skutki w wielu obszarach ludzkiego funkcjonowania. Charakteryzując się nieodpartą i niekontrolowaną potrzebą robienia zakupów, kompulsywne kupowanie pociąga za sobą poważne konsekwencje finansowe, rodzinne i relacyjne⁶⁵. Wspomniane uzależnienie powoduje więc permanentną niemożność realizacji (wcześniej podjęcia) praktycznie wszystkich istotnych obowiązków małżeńskich.

Gdy idzie o relację kompulsywnego kupowania do podjęcia konkretnych istotnych obowiązków małżeńskich, to refleksja naukowa zostanie oparta o katalog R. Szytchmiera. Kanonista ten pisze „postaram się zacząć od obowiązków mających największe znaczenie dla małżonków, a mniejsze dla potomstwa, a przechodzić do obowiązków mających nieco mniejsze znaczenie dla małżonków, a coraz większe dla potomstwa”⁶⁶.

3.1. Oniomania w odniesieniu do obowiązków służących przede wszystkim realizacji dobra małżonków

a) Obowiązek zachowania wierności (wyłączności) małżeńskiej

Obowiązek ten został uwzględniony w kan. 1055 § 1 KPK/83, który definiuje małżeństwo jako wspólnotę całego życia, oraz w kan. 1056 KPK/83, gdzie podkreśla się, że jednym z istotnych przymiotów małżeństwa jest jedność. Obowiązek ten *expressis verbis* figuruje w wyrokach rotalnych, wydanych w procesach o nieważność małżeństwa z kan. 1095 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku. Najwyższy prawodawca wyraźnie konstatuje, że wynikiem ważnie zawartego małżeństwa jest węzeł powstały między małżonkami, z natury swej

⁶⁴ Por. M. RUGGIANO, *Le nuove dipendenze in relazione alla incapacità...*, s. 132.

⁶⁵ Por. *Tamże*, s. 155.

⁶⁶ R. SZYTMILER, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 368.

trwały i wyłączny (kan. 1134 KPK/83). Obowiązek zachowania w małżeństwie wyłączności polega na tym, że wspólnotę małżeńską tworzą wyłącznie kobieta i mężczyzna, którzy zawarli ze sobą małżeństwo. Małżonkowie są zobowiązani do całkowitego i wzajemnego dochowania sobie jedności i wierności, nie tylko cielesnej, ale też duchowej (jedność w powołaniu małżeńskim oznacza integralną realizację biblijnej *una caro* – bynajmniej nie w sferze czysto materialnej „jedność ciał”, lecz przede wszystkim na płaszczyźnie duchowej „jedność osób”). Winni tę jedność stale pogłębiać i umacniać. Pogłębianie duchowej jedności małżeńskiej dokonuje się przez umacnianie wzajemnego zaufania, przez wzajemną pomoc w sferze materialnej, jak i moralno-duchowej, codzienną życzliwość, ofiarność, międzyosobową integrację uczuć i woli i wspólne wychowywanie dzieci. Jeśli w zgodzie małżeńskiej wyraża się coś przeciwnego wierności samej w sobie, np. postanawia się utrzymywać kontakty seksualne z inną osobą lub utrzymywać z nią więź duchową silniejszą niż ze współmałżonkiem, nie zawiera się prawdziwego małżeństwa⁶⁷.

Tak rozumianemu obowiązkowi zachowania wierności (wyłączności) małżeńskiej sprzeciwiają się następujące przejawy oniomanii⁶⁸: jest często przyczyną rozpadu małżeństwa, rodziny; generuje kłopoty finansowe i społeczne (zmienia się aktywność społeczna zakupoholików: zapraszanie do domu krewnych, współpracowników czy przyjaciół staje się coraz rzadsze, ponieważ uzależnieni wstydzą się chaosu w swoim mieszkaniu); kupowanie niepotrzebnych rzeczy i ich gromadzenie w domu (powstający bałagan i niemożność znalezienia czegokolwiek prowokują nowe niepotrzebne zakupy, z których część nie bywa w ogóle używana, a nawet nigdy nie została rozpakowana); spędzanie na zakupach znacznie więcej czasu, niż

⁶⁷ Por. R. SZTYCHMILER, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 368-369; A. PASTWA, *Dobro małżonków. Identyfikacja elementu „ad validitatem” w orzecznictwie Roty Rzymskiej*, Katowice 2016, s. 40.

⁶⁸ Omawiane skutki zakupoholizmu i cechy osobowości uzależnionych zostały już wcześniej przedstawione na podstawie literatury fachowej, teraz będą ukazywane ponownie w relacji do ważności małżeństwa, ale już bez odnoszenia się do literatury, którą przywoływano wcześniej.

zamierzono (im więcej czasu klient przebywa w sklepie, tym więcej dokonuje niezaplanowanych zakupów, co rodzi permanentny stres). Uzależnieni, których nie stać na rzeczywiste zakupy zaspokajają potrzebę kupowania poprzez oglądanie produktów na wystawach i przebywanie w ich obecności między półkami sklepowymi, przez co niepotrzebnie tracą czas. Stopniowo zakupoholicy prawie całkowicie tracą orientację w stanie posiadania, co powoduje niemożność zakupu rzeczy właściwych, naprawdę im w życiu potrzebnych, a także problem zadłużenia, gdyż wydają na zakupy duże środki, nierzadko przekraczające finansowe możliwości konsumenta, utratę płynności finansowej i zdolności kredytowej, bankructwo lub sprzeniewierzenie pieniędzy. Zakupoholicy mają tendencję do nieracjonalnego wydawania pieniędzy, cechuje ich nieumiejętność oszczędzania i rozrzutność. Zakupoholizm powoduje brak koncentracji w pracy lub jej utratę, popełnianie przestępstw lub samobójstw. Skrajny zakupoholizm prowadzi do ostatecznego rozpadu rodziny zakupoholika, całkowitego osamotnienia, poczucia braku pomocy, a ogromne długi powodują poczucie beznadziejności. W tej fazie najczęściej osoba uzależniona dokonuje wyboru: zwraca się o pomoc lub trafia z powodu długów przed wymiar sprawiedliwości, bywa też, że kończy życie śmiercią samobójczą. Jednak zaistniała groźna sytuacja czy przewidywane skutki nie powstrzymują silnie uzależnionych od trwania w nałogu.

Jak destrukcyjne dla podjęcia i wypełnienia obowiązku zachowania wierności (wyłącznie) małżeńskiej, przede wszystkim na płaszczyźnie duchowej jaką jest „jedność osób”, jest uzależnienie od zakupów, pokazuje następujące określenie faz jego rozwoju:

- faza wypierania, która charakteryzuje się nieprzyjmowaniem do swojej wiadomości powagi sytuacji. Zakupoholik umiejętnie przekonuje otoczenie, że wszystkie zakupy były mu bardzo potrzebne, i że trzyma on sytuację pod kontrolą. Czasami podejmowane są próby dyskusowania z nim, ale zwykle kończą się one zamknięciem tematu i udawaniem, że problem nie istnieje.
- faza obciążenia – w tej fazie pojawiają się awantury i atmosfera w domu staje się bardzo napięta. Otoczenie chce wierzyć,

że zakupoholik zerwie z nałogiem i już nie będzie wydawał pieniędzy na niepotrzebne rzeczy, ale on stale zawodzi zaufanie bliskich, oddala się od nich, zamyka się w sobie i w coraz mniejszym stopniu uczestniczy w życiu rodzinnym. Nic nie sprawia mu większej przyjemności.

- faza wyczerpania – nadzieja, że wszystko jest w porządku już zgasła i następują rozpaczliwe próby kontrolowania sytuacji, które przeważnie kończą się fiaskiem. Rodzina pomaga zakupoholikowi w spłacie długów, z nadzieją, że on to doceni i się opamięta. Gdy tak się jednak nie dzieje, współzależniony zaczyna czuć się fatalnie – jego nastrój gwałtownie spada, pojawiają się objawy wegetatywne, czyli utrata apetytu oraz zaburzenia snu. Zrywy kontroli przeplatają się z uczuciem całkowitej beznadziei i załamania sytuacją. W tej fazie samoocena współzależnionego znacznie się obniża, czuje się on nieskuteczny oraz bardzo samotny.
- faza beznadziejności – próby ratowania zakupoholika kończą się całkowitym niepowodzeniem. Współzależnionego ogarnia poczucie beznadziejności i pustki, które leczy się za pomocą farmaceutyków albo ucieczki w pracę, naukę czy zachowania szkodliwe. Nie ma on już nadziei, za to pojawia się lęk o przyszłość. Występuje względem niego nienawiść. Taka osoba całkowicie wycofuje się z życia towarzyskiego, a jej codzienne funkcjonowanie przypomina wegetację⁶⁹.

Sprostaniu obowiązkowi zachowania wierności (wyłącznie) małżeńskiej sprzeciwiają się następujące cechy osobowościowe i zachowania zakupoholika: dokonywanie zakupów w celu poprawy samopoczucia, zakup czegokolwiek powoduje krótkotrwały stan podniecenia, jednostce zdarza się kupować przedmioty, na które jej nie stać, ale uważa, że zasługuje, aby być dla siebie dobrą; dokonując dużych zakupów i płacąc kartą kredytową szybko osiąga zadowolenie, a jednocześnie odsuwa w czasie mniej przyjemne konsekwencje

⁶⁹ I. KURLAK, *Wybrane zagadnienia problematyki kompulsywnego zachowania...*, s. 242-243.

swojego postępowania; czasami demonstruje jeszcze inne zachowania osób uzależnionych, np. dużo je; dokonując zakupów ma poczucie winy albo łapie się na tym, że znowu powtórzyło się takie zachowanie; większości zakupów dokonuje w samotności, traktując to jako swoje tajne i grzeszne zachowanie. Zakupoholik przeznaczą na zakupy coraz wyższe kwoty, kupuje coraz więcej, i konsekwentnie coraz częściej cierpi też z powodu poczucia winy, spowodowanego zakupami. Zaciąga pożyczki i w tej kwestii okłamuje członków rodziny.

Wśród cech osób uzależnionych od zakupów występuje skłonność do pesymizmu i fantazjowania. Kupując nadmiernie, osoba widzi siebie jako ważną, godną szacunku i budzącą respekt. Ten rodzaj fantazjowania wynika z tego, że zakupoholicy mają do siebie dużo zastrzeżeń, często związanych ze swoim wyglądem, ale także z intelektem, umiejętnościami. Kompulsywne nabywanie zajmuje osobie większość czasu wolnego, jest dla niej sposobem na rozładowanie napięcia, ukojenie negatywnych emocji (które u niej dominują), podniesienie nastroju i poczucia własnej wartości, jest formą pocieszenia. Taka osoba charakteryzuje się niską samooceną, brakiem tolerancji negatywnych odczuć (lęk, depresja) i umiejętności radzenia sobie ze stresem, poczuciem osamotnienia, nudy, pustki, poszukiwaniem aprobaty. Nie wierząc we własną wartość, unikając wyzwania, wykazuje ona trudności w relacjach z innymi, nie cieszy się życiem. Kupując nałogowo, widzi siebie jako ważną, godną szacunku i budzącą respekt.

Przytoczone skutki poważnego zakupoholizmu uniemożliwiają małżonkom wypełnienie zobowiązania do całkowitego i wzajemnego dochowania sobie jedności i wierności – nie tylko cielesnej, ale też duchowej (i zawarcie prawdziwego małżeństwa), pogłębiania i stałego umacniania tej jedności przez utwierdzanie wzajemnego przywiązania przez obopólne wsparcie, codzienną wspaniałomyślność, ofiarność⁷⁰.

⁷⁰ Por. R. SZTYCHMILER, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 368-369.

b) Obowiązek ludzkiego (*humano modo*) pożycia intymnego ze współmałżonkiem

Z kan. 1055 § 1 i kan. 1061 § 1 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku wynika obowiązek pożycia małżeńskiego, które winno odbywać się w sposób ludzki i naturalny. Dlatego też niezdolni do zawarcia małżeństwa są ci, którzy nie potrafią w taki sposób prowadzić pożycia intymnego. O istotności tego wymogu świadczy sformułowanie kan. 1061 § 1, gdzie prawodawca stwierdza, że małżeństwo ze swej natury ukierunkowane jest na akty małżeńskie podejmowane *humano modo* i *per se* zdolne do zrodzenia potomstwa. Niezdolność do opisanych aktów małżeńskich może wynikać nie tylko z trwałej impotencji *sensu stricto* (wtedy nie mówi się o niezdolności, lecz o przeszkodzie małżeńskiej), ale może powstać także z przyczyny natury psychicznej (zwłaszcza psychoseksualnej), np. homoseksualizmu, nimfomanii, transseksualizmu, sadyzmu, czy innych zaburzeń psychoseksualnych. Tylko wtedy, gdy niezdolność pochodzi z przyczyny natury psychicznej, sprawę niezdolności do pożycia intymnego rozpatrywać można na podstawie kan. 1095 nr 3 KPK/83⁷¹.

W opinii niektórych autorów spełnianie aktów małżeńskich *humano modo* oznacza świadome i dobrowolne podejmowanie i przeżywanie aktów małżeńskich, stąd współżycie seksualne małżonków nie powinno odbywać się pod wpływem zamroczenia alkoholowego lub odurzenia środkami narkotycznymi, pod wpływem przymusu lub gwałtu, skoro przez nie małżonkowie mają stawać się jednym ciałem, czyli jednoczyć się ze sobą na płaszczyźnie duchowo-cieleśnej w najgłębszy sposób, spośród naturalnych i dostępnych ludziom. Prawodawca kodeksowy chroni ten obowiązek wieloma przepisami, dlatego można mówić o jego wielkim znaczeniu prawnym dla małżeństwa⁷².

Prawodawca w kan. 1151 KPK/83 przypomina, że „małżonkowie mają obowiązek i prawo zachowania współżycia małżeńskiego, chyba że usprawiedliwia ich zgodna z prawem przyczyna”. Tą przyczyną

⁷¹ Por. Tamże, s. 369-370.

⁷² Por. J. CYMBAŁA, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 43-44.

zgodną z prawem jest zdrada współmałżonka, lub gdy zagraża poważne niebezpieczeństwo dla duszy lub ciała drugiej strony lub potomstwa, lub w inny sposób czyni zbyt trudnym życie wspólne. Kościół zwraca uwagę na skutki zerwania intymnego pożycia małżeńskiego: „Gdzie zrywa się intymne pożycie małżeńskie, tam nierzadko wierność może być wystawiona na próbę, a dobro potomstwa zagrożone. Wtedy bowiem grozi niebezpieczeństwo zarówno wychowaniu dzieci, jak i zdecydowanej woli przyjęcia dalszego potomstwa”⁷³. Obowiązek pożycia intymnego *humano modo* jest przykładem obowiązku, którego spełnianie może jednocześnie przynosić skutki nie tylko dla małżonków, ale także dla potomstwa. Ponieważ pożycie intymne obarczone jest tak wielkimi zadaniami i może przynosić bardzo korzystne dla stron efekty, w postaci umocnienia ich miłości i wierności oraz uzdalniać do podejmowania zadań rodzicielskich i trudów codziennego życia, to wymaga ono od małżonków rozwagi, wyrozumiałości i ofiarnej pomocy wzajemnej.

Obowiązek realizacji aktu małżeńskiego płynie ze sprawiedliwości, a korzystanie z małżeństwa, w tym sensie, jest prawem i obowiązkiem małżonków, gdyż odpowiada pewnej inklinacji właściwej dla seksualnej struktury bytu ludzkiego, w odniesieniu do którego istnieje węzeł współuczestnictwa i współposiadania, pochodzący z aktu obdarowania – przyjęcia, co stanowi zgodę małżeńską. Obowiązek pożycia jest istotnym i prawnym obowiązkiem, gdyż wypływa z istoty małżeństwa. Wzajemny dar jest więc najbardziej typową formą, która realizuje się, gdy dopełnia się małżeństwo, bo przedstawia jedność Chrystusa z Kościołem przez naturę i urzeczywistnia się w pełni misterium chrześcijańskie. Aktowi małżeńskiemu przypisuje się

⁷³ CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis *Gaudium et spes*, 7.12.1965, nr 51, AAS 58 (1966), s. 1025-1115, tekst polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 526-606, (dalej: GS).

znaczenie jednoczące i ożywiający miłość małżeńską⁷⁴. Potwierdza to Sobór Watykański II, gdy naucza, że wzajemny dar jest właściwą i szczególną formą wyrażania miłości małżeńskiej.

W sprawach pożycia intymnego małżonkowie mają wobec siebie równe obowiązki i prawa, stąd żadna ze stron nie może żądać dla siebie przywilejów i narzucać drugiej np. częstotliwości współżycia, nie licząc się z jej stanem duchowym i fizycznym, z jej potrzebami i możliwościami⁷⁵.

W literaturze specjalistycznej niekiedy podkreśla się wpływ poważnego zakupoholizmu na reakcje seksualne, czy nawet zaburzenia seksualne. Donald Black pisze, że „trzecia faza (uzależnienia – przyp. J.A.) obejmuje faktyczne doświadczenie kompulsywnego kupowania, które wiele osób z tym uzależnieniem opisuje jako intensywnie ekscytujące, a nawet mogące prowadzić do odczuć seksualnych”⁷⁶. Tenże badacz stwierdza, że psychoanalicy sugerują, iż czynnikami sprawczymi kupoholizmu są wcześniejsze wydarzenia życiowe, takie jak m.in. wykorzystywanie seksualne⁷⁷. Jacques Boermans zauważa, że: „Nasilenie kompulsywnego kupowania wzrastało także, jeśli występowało również zaburzenie obsesyjno-kompulsywne,

⁷⁴ Por. GS, nr 49; J. HERVADA, *Obligaciones esenciales del matrimonio*, Ius Canonicum 31 (1991), s. 72: „Akt zawarcia małżeństwa jest aktem wzajemnego obdarowania i przyjęcia, który zawiera w sobie zobowiązanie. Mężczyzna i kobieta zobowiązują się wobec siebie nawzajem do rozwoju seksualności zgodnie z podjętym zobowiązaniem lub prawem naturalnym, które rządzi tym rozwojem. W ten sposób powstaje zespół praw i obowiązków małżeńskich wobec siebie nawzajem. Ponieważ każde z małżonków jest współwłaścicielem i współuczestnikiem drugiego w naturalnych możliwościach płciowych, rozwój tych potencji staje się prawem lub należnym dobrem, rodzącym odpowiedzialność i obowiązki, które są obowiązkami sprawiedliwości. To, że są one obowiązkami sprawiedliwości, nie oznacza, że nie są miłością małżeńską. Są one właśnie miłością należną lub długiem miłości, zrodzonym z zaangażowania, które jest miłością, ponieważ powstaje w miłości i ponieważ jest darowaniem wszelkiej możliwej miłości”.

⁷⁵ Por. J. CYMBAŁA, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 43-44.

⁷⁶ D. BLACK, *A review of compulsive buying disorder...*, s. 15; H. TAVARES, D. SABATINI, D. FUENTES, D. BLACK, *Compulsive buying disorder: a review and a Case Vignette*, Revista Brasileira de Psiquiatria 30 (2008), Suplemento, s. 19.

⁷⁷ Por. D. BLACK, *A review of compulsive buying disorder...*, s. 16.

nadużywanie środków uzależniających, silna depresja, patologiczny hazard i homoseksualizm”⁷⁸. W badaniu 111 nastolatków (12-19 lat) z niekontrolowanym kupowaniem stwierdzono znacznie zwiększone rozpowszechnienie palenia tytoniu, nadużywania substancji (alkoholu i narkotyków) oraz uprawiania seksu w młodym wieku⁷⁹. Małgorzata Filip referując wyniki badań nad kupnoholicami wskazuje, że osoby te wykazują w 10-13% zaburzenia seksualne⁸⁰.

Jak wyżej stwierdzono, z kan. 1055 § 1 i kan. 1061 § 1 KPK/83 wynika obowiązek pożycia małżeńskiego, które winno odbywać się w sposób ludzki i naturalny, i które *per se* winno być zdolne do zrodzenia potomstwa. „Obowiązku tego nie może spełnić osoba obciążona nieprzewyciężalną awersją do zrodzenia dziecka. Awersja taka może przejawiać się w obsesyjnym nastawieniu przeciwnym poczęciu lub zrodzeniu dziecka, np. poprzez stałe stosowanie środków antykoncepcyjnych lub stałą gotowość dokonania aborcji, aby nie dopuścić do zrodzenia potomstwa”⁸¹. Taką postawę, będącą konsekwencją silnego uzależnienia od zakupów (wskutek zadłużenia, marnowania czasu, utraty pracy), istniejącą w chwili zawierania małżeństwa, może przejawiać małżonek dotknięty tą anomalią. Tym samym taki nupturient zawiera małżeństwo nieważnie, gdyż nie jest w stanie wypełnić obowiązku ludzkiego (*humano modo*) pożycia intymnego ze współmałżonkiem.

c) Obowiązek nierozzerwalności,
czyli zachowania dozgonnego charakteru małżeństwa

„Obowiązek ten wynika z tego, że sami małżonkowie własną powagą nie mogą rozwiązać ważnego małżeństwa za życia obydwu stron. Żadna ze stron nie może zatem za życia drugiej strony zawrzeć ważnie

⁷⁸ J. BOERMANS, J. EGGER, *Compulsive buying or oniomania...*, s. 32-33.

⁷⁹ Por. *Tamże*, s. 33.

⁸⁰ Por. M. FILIP, *Nowe uzależnienia XXI wieku...*, s. 93.

⁸¹ R. SZTYCHMILER, *Rozsądzanie spraw z tytułów braku rozeznania i niezdolności podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, Prawo Kanoniczne 44 (2001) nr 3-4, s. 229.

innego małżeństwa. Jest to jeden z najistotniejszych obowiązków małżeńskich, ale jego rozumienie i zdolność podjęcia wydają się być coraz bardziej zagrożone. Wynika to także z tzw. rozwodowej mentalności społeczeństwa. Wielu zawiera małżeństwo lekkomyślnie, nie troszcząc się zbytnio o przyszłość, a nawet przyjmując postawę asekurancką, wyrażając gotowość rozejścia się, a nie podejmowania wysiłków dla ratowania małżeństwa, gdyby było ono nieudane lub zagrożone. W wyrokach rotalnych potwierdza się istnienie postaw sprzecznych z wymaganiem dożgonności życia małżeńskiego⁸². Ponieważ uzależniony od kupowania doznaje nieodpartego przymusu kupowania, traci kontrolę nad tym procesem, kontynuuje zakupy pomimo występowania problemów, w tym rodzinnych i finansowych, może to doprowadzić do rozbicia małżeństwa i rodziny, co uniemożliwia ważne zawarcie małżeństwa. Badania pokazują, że zakupoholizm powoduje problemy rodzinne (rodzina zdecydowanie nie akceptuje tego uzależnienia), odnoszące się zarówno do relacji między małżonkami, jak i do tych między rodzicami a dziećmi. Zakupoholicy częściej niż osoby, których dysfunkcja ta nie dotyczy, rozwodzą się i są samotni⁸³. Jest to spowodowane tym, że kompulsywne kupowanie staje się bardzo trudne do zaniechania i ostatecznie skutkuje szkodliwymi konsekwencjami. Te konsekwencje są nie tylko ekonomiczne, ale także psychologiczne i społeczne⁸⁴.

d) Obowiązek troski o wspólnotę życia małżeńskiego,
czyli o prawidłowe małżeńskie relacje międzyosobowe

W kodeksowej definicji małżeństwa zawartej w kan. 1055 § 1 KPK/83 wyraźnie stwierdza się, że mężczyzna i kobieta przez zawarcie małżeństwa tworzą ze sobą wspólnotę całego życia. Małżonkowie mają

⁸² TENŻE, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 370.

⁸³ Por. P. KORYCZAN, M. SĘKTAS, L. DYBCZAK, K. MALICKA, *Uzależnienie od zakupów – przegląd badań...*, s. 82; M. FILIP, *Nowe uzależnienia XXI wieku...*, s. 93; M. LEJOYEUX, A. WEINSTEIN, *Compulsive Buying...*, s. 250.

⁸⁴ Por. R. FABER, T. O'GUINN, *A clinical screener for compulsive buying*, Journal of Consumer Research 19 (1992) nr 3, s. 459.

być nie tylko jednym ciałem, ale też jednym sercem i jednym duchem. W jurysprudencji i doktrynie podkreśla się znaczenie relacji międzyosobowych w małżeństwie, wśród których ważną rolę spełnia miłość małżeńska. Niezbędnymi warunkami tworzenia wspólnoty małżeńskiej są: zaufanie i wzajemne zrozumienie małżonków. Dają one poczucie bezpieczeństwa i stabilizacji. Małżonkowie winni zdążyć ku coraz głębszej więzi pomiędzy sobą na każdym poziomie: na poziomie związku ciał, charakterów, serc, umysłów i dążeń, związku dusz. Chodzi tu o obowiązek nawiązania głębokich międzyosobowych relacji małżeńskich. Do realizacji *bonum coniugum* konieczna jest bowiem jedność duchowa małżonków i właściwe relacje interpersonalne między nimi. Chodzi tu o ich dopełnianie się w sferze nie tylko cielesnej, lecz także duchowej. Dlatego niezdolnymi do zawarcia małżeństwa są narzeczeni, którzy nie są zdolni do ofiarności i postawy altruistycznej wobec współmałżonka, do wzajemnego darowania się, co zakłada określony stopień dojrzałości. Szczegółowym przejawem niezdolności realizacji *bonum coniugum* jest więc niezdolność nawiązania relacji międzyosobowych i stworzenia wspólnoty życia małżeńskiego. Małżonkowie mają prawo i obowiązek wspólnego zamieszkiwania, gdyż inaczej nie mogliby stworzyć jedności duchowej i prawdziwej wspólnoty życia. Osoba niezdolna, z powodów natury psychicznej, do wspólnego zamieszkiwania ze współmałżonkiem (a nie mieszkająca potem oddzielnie z konieczności), także nie jest zdolna do ważnego zawarcia małżeństwa⁸⁵.

Z pewnością z przyczyn natury psychicznej, nie są zdolni podjąć tak nakreślonego obowiązku pielęgnowania wspólnoty życia małżeńskiego, czyli prawidłowych małżeńskich relacji interpersonalnych, osoby będące silnie uzależnione od zakupów. Badania pokazują, że oniomania powoduje problemy rodzinne, tyżące się zarówno relacji między małżonkami, jak i do tych między rodzicami a dziećmi. Zakupoholicy częściej niż osoby, których dysfunkcja ta nie dotyczy, rozwodzą się i są samotni. Z uzależnieniem od zakupów w oczywisty sposób wiążą się problemy finansowe, trudności ze spłacaniem

⁸⁵ Por. R. SZTYCHMILER, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 371-372.

swoich zaległości, a nawet bankructwo. Wymienione negatywne konsekwencje uzależnienia od zakupów, spadając na barki jednej osoby, mogą powodować wiele kolejnych zaburzeń, między innymi depresję, obniżenie samooceny, zaburzenia nastroju czy stany lękowe⁸⁶. Małgorzata Filip pisze w tym względzie: „Zakupoholizm rodzi groźne konsekwencje. Jest często przyczyną rozpadu małżeństwa, rodziny, utraty płynności finansowej i zdolności kredytowej, bankructwa lub sprzeniewierzenia pieniędzy, powoduje brak koncentracji w pracy lub jej utratę, popełnianie przestępstw lub samobójstw (...). Chorobę tę cechuje także silna asocjacja z bodźcem warunkowym (miejsce, symbole płatności lub czas dokonywania zakupów), który wzmacnia nawrót do nałogu. Bodźce warunkowe oraz zaburzenia emocjonalne (stres, lęk, depresja) napędzają dalszy cykl nawrotu kupowania i prowadzą do obsesji ciągłego bycia w sklepach. Odnotowano także pojawienie się tolerancji (wyprawy na zakupy kilka razy dziennie) oraz zaburzone relacje społeczne”⁸⁷. Ronald Faber i Thomas O’Guinn stwierdzają, że konsekwencje zakupoholizmu są „widoczne zarówno pod względem ekonomicznym, w postaci poważnego zadłużenia, jak i psychologicznym, w postaci wyrzutów sumienia, obniżonego poczucia własnej wartości i szkodliwego wpływu na relacje interpersonalne”⁸⁸.

e) Obowiązek świadczenia współmałżonkowi pomocy

Jest to jeden z czynników małżeńskiej relacji międzypersonalnej. Wprawdzie aktualny Kodeks nie mówi wyraźnie o pomocy w małżeństwie jednak, choć tylko w kan. 1135, prawodawca mówi o równych prawach i obowiązkach małżonków, chcąc przez to w domyśle powiedzieć, że

⁸⁶ Por. P. KORYCZAN, M. SĘKTAS, L. DYBCZAK, K. MALICKA, *Uzależnienie od zakupów – przegląd badań...*, s. 82-83; H. TAVARES, D. SABBATINI, D. FUENTES, D. BLACK, *Compulsive buying disorder...*, s. 21.

⁸⁷ M. FILIP, *Nowe uzależnienia XXI wieku...*, s. 94; D. BLACK, *A review of compulsive buying disorder...*, s. 17.

⁸⁸ T. O’GUINN, R. FABER, *Compulsive Buying: A Phenomenological Exploration*, *The Journal of Consumer Research* 16 (1989) nr 2, s. 150.

małżonkowie powinni wspólnym wysiłkiem pokonywać wszelkie trudności życiowe, a więc pomagać sobie we wszystkim. Wzajemna pomoc w małżeństwie jest dogłębnie uzasadniona biblijnie. Małżonkowie winni świadczyć sobie wzajemnie pomoc przez wspólne wypełnianie obowiązków i zjednoczenie swoich działań. Wzajemna pomoc obejmuje wszystkie dziedziny życia małżonków: kwestie materialne, duchowe, osobiste, rodzinne i zawodowe. We wszystkich tych dziedzinach mąż i żona powinni mieć wzajemne oparcie. Każde z nich ma zawsze starać się o zaspokojenie słusznych potrzeb współmałżonka⁸⁹.

I choć trzeba stwierdzić, że pomoc wzajemna nie jest należna tylko małżonkom, gdyż wszyscy ludzie powinni sobie pomagać, to jednak wzajemne wsparcie w małżeństwie ma bez wątpienia szerszy zakres i większe znaczenie. Nie jest to zwyczajna pomoc, lecz pomoc szczególna, pomoc dwojga osób związanych ze sobą na dobre i na złe. O obowiązku wzajemnej pomocy w małżeństwie, wiele wypowiedzi można znaleźć w wyrokach Roty Rzymskiej. Niezdolnymi do zawarcia małżeństwa są nupturienci, którzy nie są zdolni do ofiarności i postawy altruistycznej wobec współmałżonka, a więc do pomocy, do darowania swego czasu i sił współmałżonkowi (takimi są ciężko uzależnieni zakupoholicy), co zakłada określony stopień dojrzałości⁹⁰.

f) Obowiązek przyczyniania się do dobra współmałżonka

Oprócz istotnych obowiązków małżeńskich wymienionych wyżej, można określić jeszcze inne elementy dobra współmałżonka, które przez jurysprudence uznane są za istotne elementy szeroko rozumianego *bonum coniugum*. W zakres *bonum coniugum* wchodzi bowiem wiele szczegółowych dóbr, a więc także i obowiązków małżeńskich. Można bowiem przetransponować *dobro małżonków* na konkretne prawa – obowiązki małżonków, które będą uwzględniały dobro każdego z nich, dobro obojga i miały określone znaczenie prawne. Te uprawnienia – obowiązki małżeńskie winny być tak ujęte, aby były

⁸⁹ Por. R. SZTYCHMILER, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 372.

⁹⁰ Por. *Tamże*, s. 373.

rzeczywiście istotne w małżeństwie i wchodziły w obszar przedmiotu zgody małżeńskiej. Każdy z małżonków winien przyczynić się do dobra współmałżonka. Jedyne ludzie o dojrzałej osobowości zdolni są uformować małżeńską wspólnotę całego życia i potem stale ją umacniać. Obecnie, jak nigdy dotąd, spójność małżeńska zależy od czynników osobowościowych małżonków, od ich dojrzałej osobowości. Życie codzienne małżonków polega na wzajemnym ofiarnym dawaniu się sobie, na wzajemnym dopełnianiu się. Małżonkowie, codziennie oddziałując na siebie, mają możliwość stałego doskonalenia siebie i pomagania współmałżonkowi w jego osobowym doskonaleniu się⁹¹.

Wymienione wyżej czynniki indywidualne i psychiczne, jak również skutki oniomanii, jeśli spełniają wymogi kanoniczne, czynią osobę niezdolną do ważnego zawarcia małżeństwa w zakresie obowiązku przyczyniania się do dobra współmałżonka.

g) Problem obowiązku dążenia do świętości

Nierozstrzygnięty dotąd wydaje się problem czy małżonkowie chrześcijańscy, a przynajmniej katolicy, mają ścisły obowiązek dążenia do świętości. Co do tego nie ma jednak jeszcze w nauce wyklarowanego stanowiska. Od odpowiedzi na postawione pytanie zależy znaczenie jurydyczne *incapacitas* nupturienta do troski o świętość życia: czy jest ona jedną z postaci niezdolności do małżeństwa⁹².

Ryszard Sztynchmiller pisze w związku z tym, że „wydaje się więc, że omówiony obowiązek realizowania świętości w małżeństwie został w Kodeksie prawa kanonicznego wyraźnie sformułowany. Także dzięki temu, że na ten problem zwrócił uwagę Sobór Watykański II. Są więc poważne argumenty świadczące o tym, że małżonkowie katolicy mają też obowiązek wzajemnego uświęcania siebie i całej rodziny. Jest to na pewno obowiązek małżeński. Ostatecznie praktyka Roty Rzymskiej wskaże, czy jest to tylko obowiązek moralny, czy także ściśle prawny. A. Stankiewicz nie wymienia tego obowiązku

⁹¹ Por. R. SZTYNCHMILER, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 373.

⁹² Por. *Tamże*, s. 374.

wśród obowiązków tylko moralnych”⁹³. Gdyby się okazało, że obowiązek realizowania świętości w małżeństwie należy do obowiązków istotnych, to ukazane wyżej faktory indywidualne i psychiczne, jak również skutki kompulsywnego kupowania, jeśli spełniają założenia kanoniczne, czynią danego nupturienta niezdolnym do ważnego zawarcia małżeństwa.

3.2. Obowiązki związane z rodzeniem dzieci

Ryszard Sztynchmiller stwierdza, że z tej części *bonum prolis*, jaką jest rodzenie potomstwa, wynikają przynajmniej trzy obowiązki małżeńskie: 1) Obowiązek pożycia intymnego zmierzającego do zrodzenia potomstwa, 2) Obowiązek przyjęcia potomstwa poczętego ze współmałżonkiem, 3) Obowiązek odpowiedzialności za rodzinę⁹⁴.

a) Obowiązek pożycia intymnego zmierzającego do zrodzenia potomstwa

Kan. 1055 § 1 i kan. 1061 § 1 Kodeksu prawa kanonicznego stwierdzają, że zrodzenie potomstwa jest naturalnym celem małżeństwa: jest ono bowiem ze swej natury skierowane do zrodzenia potomstwa. Małżonkowie nie zrealizowaliby swojego powołania, gdyby nie chcieli zrodzić potomstwa. Narzeczeni przystępujący do ślubu z takim zamiarem nie mogą ważnie zawrzeć małżeństwa. Małżeństwo ze swej natury ukierunkowane jest na akty małżeńskie, które z natury swojej prowadzą do zrodzenia potomstwa. Tylko takie akty są ścisłym uprawnieniem i obowiązkiem małżonków. Powinny one być dokonywane w sposób ludzki i naturalny tzn. aby w sposób naturalny mogły doprowadzić do zrodzenia potomstwa. Prawodawca kościelny nie dopuszcza możliwości rodzenia dzieci w sposób nienaturalny, nieludzki, bez seksualnego współdziałania małżonków, np. w warunkach laboratoryjnych. Rozstrzygnięcie co do liczby dzieci w rodzinie, pozostawia Kościół samym małżonkom, którzy winni

⁹³ Tamże, s. 375.

⁹⁴ Por. Tamże, s. 376.

mieć w tym celu poprawnie ukształtowane sumienie, korzystając w razie potrzeby z odpowiedzialnej regulacji poczęć według metod naturalnych, odpowiadających godności ludzkiej i nauce Kościoła⁹⁵.

Omówione wyżej czynniki indywidualne i psychiczne, jak również skutki zakupoholizmu (np. wydawanie na zakupy dużych środków, nierzadko przekraczających finansowe możliwości konsumenta i powodujących jego zadłużenie, utratę kontroli nad procesem kupowania i poczuciem czasu spędzonego na zakupach⁹⁶), jeśli spełniają wymogi kanoniczne czynią osobę niezdolną do ważnego zawarcia małżeństwa. Mogą powodować, że osoba zaburzona albo wykluczy posiadanie potomstwa, albo będzie się uciekała do niegodziwych środków w celu nieposiadania potomstwa.

b) Obowiązek przyjęcia potomstwa poczętego ze współmałżonkiem

Obowiązek ten także wynika z kan. 1055 § 1 i z kan. 1101 § 2 KPK/83. Potwierdzony jest w jurysprudencji kościelnej i nauce kanonistów. Kościół zawsze stoi na stanowisku, że nienaruszalnego z woli Boga prawa do życia nie może naruszyć żaden człowiek ani żaden autorytet publiczny. Dziecko od chwili poczęcia jest odrębną osobą, będącą już podmiotem praw. Przerywanie ciąży jest bardzo poważnym przestępstwem, stąd Kodeks prawa kanonicznego przewiduje za jego popełnienie ekskomunikę *latae sententiae*⁹⁷.

Nupturient silnie zależny od kupowania, przede wszystkim ze względu na kwestie materialne może nie być zdolny do przyjęcia poczętego ze współmałżonkiem potomstwa, uciekając się do aborcji, czy do środków wczesnoporonnych.

⁹⁵ Por. *Tamże*, s. 376-377.

⁹⁶ Por. I. KURLAK, *Wybrane zagadnienia problematyki kompulsywnego zachowania...*, s. 236.

⁹⁷ Por. R. SZTYCHMILER, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 377.

c) Obowiązek odpowiedzialności za rodzinę

Ryszard Sztuchmiller jest zdania, że obowiązek odpowiedzialności za rodzinę wynika m.in. z kan. 1055, 1056, 1063, 1151 KPK/83. Wymieniają go audytorzy rotalni. Zawierając małżeństwo nupturienci winni być zdolni do choćby przeciętnej odpowiedzialności za zakładaną rodzinę. Zaś niezdolność podjęcia odpowiedzialności za rodzinę uniemożliwia zawarcie małżeństwa. Jednak taką niezdolność w każdym przypadku należy udowodnić⁹⁸.

Omówione wyżej faktory indywidualne i psychiczne, jak również skutki zakupoholizmu w sferze osobowościowej, relacji małżeńsko-rodzinnej, zdrowotnej czy społecznej, jeśli spełniają wymogi kanoniczne, czynią kompulsywnie kupującego kandydata niezdolnym do ważnego zawarcia małżeństwa.

3.3. Obowiązki związane z wychowywaniem dzieci

Rodzicielski obowiązek wychowania dzieci wynika z nienaruszalnego prawa wszystkich ludzi, a więc także dzieci, do wychowania. Szczególna podstawa rodzicielskiego obowiązku wychowania dzieci wypływa też z faktu zrodzenia przez nich swoich dzieci. Wychowanie naturalne jest obowiązkiem wszystkich rodziców, zaś wychowanie chrześcijańskie jest obowiązkiem rodziców będących chrześcijanami. Obowiązki wychowawcze rodziców wynikają z kan. 226 § 2, 793, 1055 § 1 i kan. 1136 KPK/83, gdzie mowa jest wyraźnie o tym, że wychowanie dzieci jest bardzo poważnym lub najpoważniejszym obowiązkiem rodziców⁹⁹.

a) Obowiązek wychowania ogólnoludzkiego

Każde z dzieci ma prawo do wychowania, którego celem jest ukształtowanie osoby w perspektywie jej celu ostatecznego oraz dobra

⁹⁸ Por. *Tamże*, s. 377-378.

⁹⁹ Por. *Tamże*, s. 378.

społeczności, w której żyją. Rodzice w procesie wychowawczym mają je doprowadzić do pełnej dojrzałości ludzkiej i chrześcijańskiej. Według kan. 1136 KPK/83 do wychowania ogólnoludzkiego zaliczyć można wychowanie fizyczne, kulturalne i społeczne. Kodeks prawa kanonicznego wyraźnie postanawia, że wychowanie dzieci i młodzieży powinno być wszechstronne i harmonijne¹⁰⁰.

W związku z tym Ryszard Szytchmiller pisze, jak następuje: „Wydaje się więc, że małżonkowie mają obowiązek takiego wszechstronnego, ogólnoludzkiego wychowania swoich dzieci. Niezdolność rodzica do jakiegokolwiek wychowania swego dziecka powoduje automatycznie jego niezdolność do zawarcia małżeństwa. Jest to wniosek z prawa i nauczania Kościoła”¹⁰¹.

b) Obowiązek fizycznego wychowania potomstwa

Fizyczne utrzymanie dzieci przy życiu jest ścisłym obowiązkiem małżonków i rodziców. W dwóch normach nowego Kodeksu prawa kanonicznego wyraźnie wskazany jest obowiązek fizycznego wychowania potomstwa. Kan. 1136 KPK/83 najdokładniej ukazuje dziedzinę wszechstronnego wychowania katolickiego. Natomiast kan. 795 KPK/83 wymienia tylko wychowanie fizyczne, moralne oraz intelektualne. Od chwili poczęcia rodzice mają obowiązek troszczyć się o to, aby ich dziecko rozwijało się prawidłowo pod względem fizycznym, aby nie było zatrutowane, np. przez alkohol, a nade wszystko, aby było bezpiecznie urodzone. Gdy dziecko zostanie urodzone, z prawa naturalnego rodzice zobowiązani są zabezpieczyć dziecku wszystko, czego potrzebuje ono do życia i normalnego rozwoju. Rodzice mają obowiązek przyjęcia swoich dzieci do wspólnoty małżeńskiej, włączając je we wspólny los rodziny, mają zapewnić im odpowiednią opiekę, dbać o ich zdrowie, o rozwój fizyczny i psychiczny¹⁰².

¹⁰⁰ Por. *Tamże*, s. 379.

¹⁰¹ *Tamże*, s. 378-379.

¹⁰² Por. *Tamże*, s. 379-380; H. STAWNIAK, *Uprawienie – obowiązek zrodzenia i wychowania potomstwa w świetle kanonicznego prawa małżeńskiego*, Prawo Kanoniczne

c) Problem obowiązku wychowania religijnego

Ze wszystkich aspektów wychowania Kodeks prawa kanonicznego najwięcej miejsca (19 kanonów) poświęca wychowaniu religijnemu. Jest jasne, że głównymi wychowawcami są rodzice, choć Kościół pomaga im przez stanowienie wyraźnych norm określających ich zadania w dziedzinie wychowania religijnego dzieci. Dzięki wychowaniu religijnemu małżonkowie przygotowują dzieci do życia według zasad wiary dla ich osobistego uświęcenia, zgodnie z nauczaniem Kościoła. Ma to więc być wychowanie katolickie¹⁰³.

Ryszard Sztymiler konstataje, że „Skoro na rodzicach katolickich ciąży tak wiele obowiązków wychowawczych związanych z wychowaniem religijnym, to czyż nie można stwierdzić, że wychowanie religijne jest także jednym z istotnych obowiązków małżeńskich? Jest to postawienie kropki nad „i”. W przeciwnym wypadku uznajemy, że małżeństwo katolickie nie różni się niczym od małżeństwa naturalnego, zawartego przez nieochrzczonych. Czy to, że jest ono także sakramentem, nie powinno wywierać skutków także w zakresie istotnych obowiązków małżeńskich? Oczywiście, jest to obowiązek – istotny – tylko małżonków katolickich. Od innych nie można tego wymagać. Jednak inni kanoniści nie wymieniają go pośród istotnych obowiązków małżeńskich. Także Rota Rzymska nie powołuje się wyraźnie na ten obowiązek, lecz uznaje znaczenie wychowania w ogólności. Kwestia ta pozostaje jeszcze do rozstrzygnięcia, zwłaszcza będzie tu przydatna praktyka Roty Rzymskiej”¹⁰⁴.

Nupturienci o mocnej strukturze osobowości uzależnionej od kompulsywnego kupowania, z pewnością nie są zdolni podjąć istotnych obowiązków z przyczyn natury psychicznej i konsekwentnie nie są zdolni do ważnego zawarcia małżeństwa w kwestii wychowywania dzieci. Ich poczucie silnego przymusu kupowania połączone z całkowitą lub częściową utratą kontroli, powodujące wiele szkód,

32 (1989) nr 3-4, s. 136-137.

¹⁰³ Por. R. SZTYMILER, *Istotne obowiązki małżeńskie...*, s. 380.

¹⁰⁴ *Tamże*, s. 380-381.

m.in. cierpienie, silne poczucie winy, kłopoty finansowe i społeczne, zaburzenia lękowe, depresja, bezsenność oraz skłonność do innych uzależnień (alkoholizm, nadużywanie substancji psychoaktywnych, zaburzenia seksualne, patologiczny hazard, zaburzone zachowania pokarmowe), traktowanie zakupów jako czynności dającej szczęście i poprawiającej nastrój, a także inne szkodliwe konsekwencje sprzeciwiają się zdecydowanie istotnym obowiązkom związanym z należywym wychowywaniem dzieci.

Podsumowanie

Kodeks prawa kanonicznego 1983 r. wprowadził nowe tytuły nieważności małżeństwa m.in. niezdolności z przyczyn natury psychicznej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, o których mowa w kan. 1095 nr 3. Są to określone zaburzenia natury psychicznej, które czynią niezdolnym nupturienta do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, powodując u niego niezdolność konsensualną do ważnego zawarcia małżeństwa kanonicznego.

Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z powodu ciężkiego, uprzedniego, trwałego i mającego charakter absolutny zakupoholizmu, może się przejawiać zwłaszcza w niezdolności do utworzenia wspólnoty życia małżeńskiego, opartej na relacjach międzyosobowych, wzajemnej pomocy współmałżonków w różnych dziedzinach życia, uświęcaniu i doskonaleniu się, w niezdolności do należytego wychowania potomstwa. Osoba uzależniona od zakupów, w wielu obszarach tyjących się kształtowania wspólnoty życia i nawiązywania relacji małżeńskich, może być niezdolna do ich utworzenia, bądź urzeczywistnienia. Jest bowiem pochłonięta robieniem niepotrzebnych zakupów i obsesją ciągłego bycia w sklepach (wyprawy na zakupy kilka razy dziennie), co powoduje zaburzone relacje małżeńskie i społeczne. Zaburzenie to rodzi także wielkie problemy natury materialnej i inne wymienione w niniejszym artykule. Skutkiem tej anomalii może być brak czasu dla najbliższych, niszczenie więzi międzyosobowych, oderwanie od problemów życia codziennego, a nawet rozpad małżeństwa. Skupienie się prawie wyłącznie

na robieniu zakupów nie pozwala na wzajemną pomoc małżeńską, wzajemne wzrastanie i doskonalenie się oraz na wspólne rozwiązywanie spraw życiowych. Współmałżonek zakupoholika może być w konsekwencji pozostawiony sam sobie, nieustannie mamiony obietnicami zaprzestania zakupów i rozwiązania problemów finansowych. Możliwa jest też deformacja pożycia intymnego z winy osoby uzależnionej. Osoba zaburzona oniomanią może też nie być zdolna do właściwego wychowania potomstwa, dawania mu odpowiedniego przykładu i zapewnienia właściwego rozwoju. Z powyższego wynika, że zakupoholizm jako tzw. „nowe uzależnienie” odbiera osobie nim dotkniętej pełną zdolność do zawarcia małżeństwa, która pozwoliłaby na realizację biblijnej wizji małżeństwa i budowania w biegu życia małżeńskiego Kościoła domowego.

Trzeba przypomnieć, że oniomania nie wynika z działania określonej substancji, ale z relacji, jaka wytworzyła się między podmiotem a przedmiotem jego uzależnienia. Przedmiotem uzależnienia może być więc nie tylko substancja (heroina, alkohol, itp.), ale także zachowanie (sport, kupowanie towarów, praca) lub związek (para małżeńska, rodzina, przyjaźń). Badania wykazały, że uzależnienia behawioralne tworzą osobowości, które wprawdzie nie są społecznie niebezpieczne, ale są w stanie spowodować nieodwracalne szkody w sferze uczuć, rodziny i pracy¹⁰⁵.

Oniomania, jako tzw. nowe uzależnienie, aczkolwiek dotyczy normalnych czynności, to w pewnych warunkach może powodować znaczne trudności. Granica między zachowaniem normalnym a patologicznym jest łatwa do wyznaczenia w przypadku uzależnień od substancji, ale nie w przypadku nowych uzależnień, tu oniomanii. Należy zatem ustalić, czy wspomniane uzależnienie spełnia wymogi poważnej anomalii, która może wpłynąć na wolę podmiotu, a tym samym urzeczywistnić jedną z hipotez przewidzianych w kan. 1095 nr 2 i 3.

¹⁰⁵ Por. A. VIAPPANI, *Il canone 1095 del Codex Iuris Canonici nell'evoluzione della recente giurisprudenza rotale. Tesi di laurea*, Pisa 2019, s. 80.

Uzależnienie będzie musiało być poważne z klinicznego punktu widzenia, aby można było uznać je za „formalną przyczynę niezdolności”, co oznacza, że musi ono wpływać na naturalne władze (rozum, wola) danej osoby. Sędzia kościelny będzie musiał odróżnić pewne trudności od rzeczywistej niezdolności. Tylko niezdolność do wyrażenia zgody lub do stworzenia prawdziwej wspólnoty życia i miłości powoduje nieważność małżeństwa, ponieważ jedynie rzeczywista destabilizacja władz nupturienta może spowodować osłabienie czy upośledzenie woli, prowadzące do nieważności zgody małżeńskiej. Zadaniem sędziego będzie zatem ocena, w jaki sposób i w jakim stopniu mógł zakupoholizm wpłynąć na kształtowanie się woli małżeńskiej i zdolności do wypełniania istotnych obowiązków małżeńskich¹⁰⁶. W prowadzeniu spraw w sądach kościelnych z pewnością niezwykle ważną rolę będą pełnić biegli oraz właściwa współpraca sędziów z ekspertami¹⁰⁷.

Jak pokazują badania, zwłaszcza w XXI w. obserwuje się coraz szerszy fenomen związany z nieustanną potrzebą kupowania rzeczy, których się nie potrzebuje. Zjawisko to szczególnie uwidocznione jest w społeczeństwach zachodnich, choć problem osiąga rozmiary globalne i dotyczy 2-16% ogólnej populacji. Epizody zakupów trwają 2-3 razy na tydzień, choć znane są przypadki zakupoholików, którzy kilka razy dziennie udają się do sklepów. Jak wskazują badania, status materialny nie ma tu znaczenia, kupują osoby bogate jak i te o niskich dochodach: ten rodzaj uzależnienia najczęściej dotyczy kobiet

¹⁰⁶ Por. *Tamże*, s. 104.

¹⁰⁷ Por. PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS, *Instructio servanda a Tribunalibus diocesanis et interdiocesanis in pertractandis causis nullitatis Matrimonii Dignitas Connubii*, art. 209 § 1, *Communicationes* 37 (2005), s. 11-92, tekst polski: T. ROZKRUT (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, Sandomierz 2007, art. 209 § 1: „W sprawach z tytułu niezdolności, według kan. 1095, sędzia nie zapomni zapytać biegłego, czy jedna lub obydwie strony w czasie zawierania małżeństwa, były dotknięte jakąś szczególną anomalią habitualną lub przejściową, jaka byłaby jej ciężkość; kiedy, z jakiej przyczyny i w jakich okolicznościach się pojawiła i jak się objawiała”; C. BARBIERI, M. TRONCHIN, *Disturbi del comportamento alimentare e matrimonio canonico*, Roma 2010, s. 4-5.

pomiędzy 18. a 34. rokiem życia. Jest to więc pokaźna skala zjawiska dotykająca właśnie osoby, które w we wspomnianym przedziale wiekowym zawierają małżeństwa. Z pewnością orzecznictwo kościelne będzie się coraz częściej spotykać z oniomanią, jako tytułem do zażalenia małżeństwa. Cenna więc dla jurysprudencji i dla doktryny będzie judykatura rotalna w tej materii.

References

Źródła

- CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis *Gaudium et spes*, 7.12.1965, AAS 58 (1966), s. 1025-1115, tekst polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 526-606.
- PONTIFICIUM CONSILIIUM DE LEGUM TEXTIBUS, Instructio servanda a Tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis Matrimonii *Dignitas Connubii*, Communicationes 37 (2005), s. 11-92, tekst polski: T. ROZKRUT (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, Sandomierz 2007.
- Dec. c. COLAGIOVANNI, 21.05.1985, SRRD 77 (1985), s. 253-259.
- Dec. c. RAGNI, 19.05.1992, SRRD 84 (1992), s. 263-278.
- Dec. c. STANKIEWICZ, 23.10.1985, SRRD 83 (1991), s. 670-690.
- Dec. c. STANKIEWICZ, 9.03.1995, SRRD 87 (1995), s. 174-189.

Literatura

- AMENTA P., *Dipendenze psicologiche e consenso matrimoniale*, Città del Vaticano 2009.
- BARBIERI C., TRONCHIN M., *Disturbi del comportamento alimentare e matrimonio canonico*, Roma 2010.
- BLACK D., *A review of compulsive buying disorder*, World Psychiatry 6 (2007), s. 14-18.
- BOERMANS J., EGGER J., *Compulsive buying or oniomania*, Tijdschrift voor psychiatrie 52 (2010) nr 1, s. 29-39.
- CERSOSIMO M., BALLONE F., PEDON A., *Nuove forme di dipendenza: lo shopping compulsivo*, w: A. PEDON (red.), *Dimmi cosa compri e ti dirò chi sei. Scelte economiche e comportamento d'acquisto*, Roma 2009, s. 25-35.
- CERVERA ENGUIX S., *Tendencias doctrinales en la psiquiatria actual*, Ius Canonicum 23 (1983) nr 45, s. 133-148.
- CYMBALA J., *Istotne obowiązki małżeńskie i przyczyny niezdolności do ich podjęcia w wyrokach Roty Rzymskiej z lat 1983-1992 wydanych na podstawie kan. 1095 nr 3 Kodeksu Prawa Kanonicznego, opublikowanych w „Decisiones”*, Olsztyn 2002.

- FABER R., O'GUINN T., *A clinical screener for compulsive buying*, Journal of Consumer Research 19 (1992) nr 3, s. 459-469.
- FAKA M., *Niezdolność do przyjęcia istotnych obowiązków małżeńskich jako tytuł nieważności małżeństwa*, Prawo Kanoniczne 25 (1982) nr 1-2, s. 245-265.
- FILIP M., *Nowe uzależnienia XXI wieku*, Wszechświat 114 (2013) nr 4-6, s. 87-94.
- GĄSIOROWSKA A., *Kupowanie kompulsywne – zjawisko, jego determinanty i konsekwencje: przegląd badań*, Przegląd Psychologiczny 44 (2001) nr 4, s. 463-477.
- GÓRALSKI W., *Istotne obowiązki małżeńskie w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej: zarys problematyki*, Prawo Kanoniczne 52 (2009) nr 3-4, s. 215-228.
- GÓRALSKI W., *Komentarz do kan. 1055-1107*, w: J. KRUKOWSKI (red.), *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego, t. III/2, księga IV Uświęcające zadanie Kościoła. Część I. Sakramenty. Część II. Pozostałe akty kultu Bożego. Część III. Miejsca i czasy święte*, Poznań 2011, s. 296.
- HERVADA J., *Obligaciones esenciales del matrimonio*, Ius Canonicum 31 (1991), s. 59-83.
- JAN PAWEŁ II, *Przemówienie do Roty Rzymskiej*, L'Osservatore Romano (1987) nr 2, s. 32.
- KORYCZAN P., SĘKTAS M., DYBCZAK L., MALICKA K., *Uzależnienie od zakupów – przegląd badań*, w: J. NYČKOWIAK, J. LEŚNY (red.), *Badania i rozwój Młodych Naukowców w Polsce – Nauki humanistyczne i społeczne*, Poznań 2017, s. 79-84.
- KRZYSTANEK M., STOLARCZYK A., PIEKARSKA-BUGIEL K., WOJNAR R., MARTYNIAK E., *Zakupoholizm – nowe wyzwanie terapeutyczne*, Psychiatria 13 (2016) nr 3, s. 149-152.
- KURLAK I., *Wybrane zagadnienia problematyki kompulsywnego zachowania: uzależnienie od zakupów (oniomania)*, Forum Pedagogiczne 8 (2018) nr 1, s. 229-249.
- LEJOYEUX M., WEINSTEIN A., *Compulsive Buying*, The American Journal of Drug and Alcohol Abuse 36 (2010) nr 5, s. 248-253.
- LELONEK-KULETA B., *Uzależnienia behawioralne – podstawy teoretyczne*, w: J. JARCZYŃSKA (red.), *Uzależnienia behawioralne i zachowania problemowe młodzieży. Teoria Diagnoza Profilaktyka Terapia*, Bydgoszcz 2014, s. 15-29.
- MIERZEJEWSKI K., *Pracoholizm jako przyczyna niezdolności do zawarcia małżeństwa*, Ius Matrimoniale 16 (22) (2011), s. 27-57.
- O'GUINN T., FABER R., *Compulsive Buying: A Phenomenological Exploration*, The Journal of Consumer Research 16 (1989) nr 2, s. 147-157.
- PASTWA A., *Dobro małżonków. Identyfikacja elementu „ad validitatem” w orzecznictwie Roty Rzymskiej*, Katowice 2016.
- PAVANELLO P., *Il requisito della perpetuità nell'incapacità di assumere le obbligazioni essenziali del matrimonio (can. 1095)*, Roma 1994.
- POMPEDDA M., *Il canone 1095 del nuovo codice di diritto canonico tra elaborazione precodificiale e prospettive di sviluppo interpretative*, Ius Canonicum 27 (1987) nr 54, s. 535-555.
- ROWICKA M., *Uzależnienia behawioralne. Terapia i profilaktyka*, Warszawa 2015.

- RUGGIANO M., *Le nuove dipendenze in relazione alla incapacità a emettere un consenso matrimoniale valido*, Stato, Chiese e pluralismo confessionale. Rivista telematica (2019) nr 33, s. 122-187, w: www.statoechiese.it [dostęp 18.07.2021].
- SENIÓW A., *Oniomania, zakupoholizm, kompulsywne kupowanie – kilka uwag o strukturze członów szeregu synonimicznego*, Studia językoznawcze 18 (2019), s. 219-228.
- STAWNIAK H., *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej: (n. 3 kan. 1095 KPK)*, Prawo Kanoniczne 48 (2005) nr 1-2, s. 35-47.
- STAWNIAK H., *Uprawnienie – obowiązek zrodzenia i wychowania potomstwa w świetle kanonicznego prawa małżeńskiego*, Prawo Kanoniczne 32 (1989) nr 3-4, s. 125-142.
- SZTYCHMILER R., *Istotne obowiązki małżeńskie*, Prawo Kanoniczne 54 (2011) nr 1-2, s. 357-381.
- SZTYCHMILER R., *Obowiązki małżeńskie: istotne i nieistotne*, Ius Matrimoniale 3 (9) (1998), s. 115-134.
- SZTYCHMILER R., *Rozsądzanie spraw z tytułów braku rozeznania i niezdolności podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, Prawo Kanoniczne 44 (2001) nr 3-4, s. 225-238.
- TAVARES H., SABBATINI D., FUENTES D., BLACK D., *Compulsive buying disorder: a review and a Case Vignette*, Revista Brasileira de Psiquiatria 30 (2008), Suplemento, s. 16-23.
- VIAPPIANI A., *Il canone 1095 del Codex Iuris Canonici nell'evoluzione della recente giurisprudenza rotale. Tesi di laurea*, Pisa 2019.
- WORONOWICZ B., *Zakupoholizm (kompulsywne zakupy, kupnoholizm)*, w: <https://www.mp.pl> [dostęp 22.07.2021].
- ZADKA Ł., OLAJOSSY M., *Kompulsywne kupowanie w zarysie*, Psychiatria Polska 50 (2016) nr 1, s. 153-164.

Nota o autorze

Ks. Jerzy Adamczyk – doktor habilitowany prawa kanonicznego, wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego w Radomiu.